

وري، د امت د امامانو او مجتهدينو تر منځ په بي شمېره مسائلو كې اختلاف و، خو مینه، دوستي او ديني ورورولي يې پر ځای وه.

۲. رسول الله له ډلو او ټلوالو جوړولو منع كړي؛ ځكه د مسلمانانو تر منځ د اختلاف او فتنو راتوكېدلو لامل كېږي، (وصفي، 36) رسول الله فرمايي: "لا حلف في الاسلام وأيما حلف كان في الجاهلية، لم يزد الإسلام إلا شدة". (صحيح مسلم، حديث 2530)

ژباړه: په اسلام كې (د ډلو ټپلو جوړولو په نيت) هيڅ تړون نشته، (خو د خير په چارو كې) هر تړون چې په جاهليت كې و، هغه اسلام نور هم پياوړی كړی. د دې په ځواب كې ويل شوي: چې په حديث كې له هغو ډلو منع شوي، چې د باطل، قوم پالنې او ناروا پالنې لپاره وي، لكه عربو به چې له اسلام وړاندې ويل: انصر آخاك ظالما او مظلوما. د خپل ورور مرسته وكړه، كه ظالم وي او كه مظلوم.

هغه ډلې او حزبونه چې په روا كارونو كې د سيالی لپاره جوړېږي، د پورتنې حديث تر حكم لاندې نه راځي.

۳. په حزبونو او ډلو كې ننوتل او د حزب په ځانگړو افكارو كې رالوييدل، مسلمانان د يووالي په ځای په اختلاف او له نورو مسلمانانو سره په مقابله كولو باندې روزي. (الخطيب، 224) په دين كې اصل دا دی چې ټول مسلمانان په يوه لاره روان وي، كه له چا سره مخالف نظر پيدا كېږي، د فرد په توگه دې يې مطرح كړي، داسې نه چې په ډلو ننوځي او بيا د خپلې ډلې له هر حق او باطل نظر څخه دفاع ته مټې رابډ وي.

۴. كه په اسلامي هيوادونو كې د شتو حزبونو واقعي حالت ته ځير شو، روښانه ښكاري چې لاندې ستونزې يې رامنځته كړي.

الف: حزبونو ولس او امت په متخاصمو ډلو او ټپلو وېشلی چې يو له بل سره په جگړه او دښمنۍ اخته دي، په ځانگړي ډول په وروسته پاتې هيوادونو كې چې د افرادو د سياسي خام والي له امله په خپل منځ كې د تفاهم او پوهاوي ژبه او ترمينالوژي هم نشي رامنځته كولی او تل د خپلو ستونزو او اختلافاتو د حل لپاره زور او خشونت ته لاس اچوي، امنيت ته خطر پېښوي او ولس او حكومت ته نورې زياتې ستونزې زېږوي. (الخطيب، 54. كامل نبيلة، 36)

ب: سمه دا ده چې په دولت كې شته قوتونه راټول او د ولس د ښېرازۍ او پرمختگ لپاره په يوه لاره روان شي، خو سياسي حزبونه دي چې ولس په ملاتړي او مقابل وويشي، هر حزب مقابلي سياسي ډلې ته دامونه خواره كړي، كندې ورته جوړې كړي او كمزورې يې كړي. په دې كار سره انرژي په تخريب او ويجاړۍ كې مصرف شي، دولت ضعيفه شي،

پروگرامونه یې ناکام او پرمختګ په تپه ودریږي (الطماوي، 543. الخطیب، 53)

ډېر ځلي داسې پېښیږي چې د ټولني خورا متخصص او متعهد کدرونه د حزبي او گوندي سيالي او دښمنۍ له امله سخت تخريب شي، شخصيت يې ووژل شي او له اعتباره وغورځول شي، چې په دې توگه ولس له بنو قاندينو او مشرانو څخه بې برخي شي.

ج: سياسي حزبونه په ظاهره په دې موخه جوړیږي چې د ټولني مصالحو او گټو لپاره مبارزه وکړي او په شخصي گټو يې لومړی وگني، خو په عمل کې ډېری سياسي حزبونه له دې موخي اوږي او د ټولني د مصالحو په ځای په حزبي او گوندي گټو پسې کيږي، ځيني بيا په دې کار کې دومره لاره ورکوي چې د گوند او حزب گټې د ټولو مصالحو او مفسدو لپاره معيار او تله بولي، د يوه عالم، متخصص او ولس ته د متعهد شخص - چې د دوی له گوند څخه نه وي - په مقابل کې د خپل گوند ناپوه تن غوره گڼي. (الأنصاري، 379. الخطیب، 51)

ه: حزبي توب او گونديوالی د افرادو ازاد فکر محدودوي او د سياسي خوځښتونو د جمود لامل کيږي. د بېلگې په توگه که د کوم حزب په استازيتوب څوک پارلمان ته بريالی شي، اړ دی چې د قضايو په اړه د گوند له دريځ څخه ملاتړ وکړي، که څه هم د گوند دريځ په حقه نه وي او دی ورباندې قانع هم نه وي. په دې توگه به يا روند او ناروا تقليد کوي او يا به گوند پرېږدي؛ ځکه د حزبي پرېکړو مخالفت له گوند څخه د غړي د اخراج لامل کيږي (الطماوي، 546. کامل نبيلة، 41)

بنايي له پارلماني استازو سره ډېر معقول او غوره نظرونه او حل لاري موجودي وي، خو د گوند د پرېکړې له امله له ويلو او تطبيقولو پاتې شي.

و: په ټاکنو کې د خلکو د جذبولو لپاره دروغ او دوکه: حزبونه په ټاکنو کې د رايو خپلولو لپاره داسې پروگرامونه وړاندې کوي، چې هيڅکله يې نه عملي کولی شي او نه يې عملي کوي او د دې آيت د وعيد لاندې راځي: [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبِيرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ] (الأنعام، آيه 3، 2)

ژباړه: ای مؤمنانو هغه څه ولې وایئ چې نه یې کوئ. د الله په وړاندې دا ډېره د قهر او کینې خبره ده چې هغه څه ووايي چې کوئ یې نه.

د ټاکنيزو سياليو لپاره حقائق اړوي، دوکه کوي او دروغ وايي. (الخطیب، 54. الأنصاري، 376)

ز: په سياسي حزبونو کې دا هم کم نه دي چې قيادت، خلک د دين او هيواد په نامه جذب او تنظيم کړي خو وروسته ورڅخه ناوړه استفاده کوي او د شخصي گټو لپاره يې کاروي، د ارواښاد گل پاچا الفت په وينا:

مړيدان نيسي د الله په نامه

بيا ترېنه ځانته بنده گان جوړوي

ډېر حزبي قيادتونه له گوند څخه ناروا مالي گټې کوي، خپل جیبونه ډکوي او آن گوندونه خپلو ناصالحو اولادونو ته په ميراث پرېږدي، چې دا چارې هيڅکله له اسلامي شريعت سره اړخ نه لگوي.

پورتنۍ ملاحظې د هغو گوندونو او حزبونو په اړه پر ځای دي، چې په خپلو چارو کې د شريعت پوره پابندي نه کوي او په شرعي التزام کې سستي کوي. هغه حزبونه چې د شريعت ټينگه پيروي او پابندي کوي، د خپلو چارو لپاره د څارني او محاسبې سيستم لري، دا ملاحظې د هغوی په اړه صدق نه کوي.

ح: که په اسلامي هيوادونو کې د شتو حزبونو مرانامي وکتل شي، د دوی تر منځ په هېڅ مهمه او اساسي قضيه کې د نظر توپير نشته، که توپير وي، په ډېرو جزئي او کم اهميته موضوعاتو کې دی، د کومو لپاره چې د امت وېشل، تفرقي رامنځته کول او د خلکو وخت ضائع کول د هېڅ سليم عقل غوښتنه نده. (مبارکفوري، 32، 31)

ط: سياسي حزبونه حاکميت او امارت غواړي، په داسې حال کې چې په احاديثو کې د حاکميت او امارت له غوښتلو منع شوي (مبارکفوري، 57)

دويم. د سياسي حزب د مشروعيت د مؤيدينو دلایل

دا ډله علما او مفکرين په دې نظر دي چې د اسلامي شريعت له نظره د اسلامي دولت دننه د حزبونو رامنځته کول ممنوع نه، بلکې د ټولني د خدمت او د هيواد د ابادولو لپاره غوره کار دی.

دوی په لاندې دلایلو استدلال کړی:

۱. د اسلامي شريعت د يو لړ بنسټونو، لکه شورا، امر بالمعروف او نهی عن المنکر، مساوات او عدالت د خونديتوب لپاره د حزبونو شتون اړين دی. د حکومت لپاره د شورا او سيالي ډلې شتون د يوې سکې دوه مخونه دي، د دواړو موخه دا ده چې نظرونه مناقشه او وڅېړل شي، او هغه نظر عملي شي چې د ولس مصلحت پکې زيات وي. حاکمه ډله په يواځې ځان دا کار نشي کولی، تر څنگ يې بايد داسې څارونکي، منتقدین او مشاورين وي چې دوی ته سمې مشورې ورکړي که څه هم د دوی د رایې مخالف وي. د دې څارني، انتقاد او مشورې لپاره منظمو جريانونو ته اړتيا ده، چې حزبونه د همدې موخې لپاره رامنځته کړي.

په همدې بنسټ دا د ولس حق دی چې دولت داسې رغونکو سياسي حزبونو ته اجازه ورکړي چې هدف يې د شريعت د اساساتو خونديتوب وي، په دې اړه خپل نظر ولري، په پارلمان او د دولتي شوراگانو دننه يا بهر د دولت دريځونه وازروي او که د نقد وړ وي، نقد يې کړي، په دې شرط چې د حزبونو افکار او نظريات د

اسلامي شريعت له اساساتو سره په ټکر کې نه وي. (القلعي الشافعي، 182، 183، طيبله، 349. الخطيب، 221. الأنصاري، 433. أسد، 116) په حقيقت کې د حزبونو کرنې له حکومت سره په مرسته او تعاون راڅرخي، الله تعالی فرمايي: [وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى] (المائدة، آیه 2) ژباړه: یو له بل سره په نېکۍ او تقوا کې مرسته وکړئ.

ځینې پوهان وايي چې له حزبونو پرته په انفرادي توګه هم شورايت او د دولتي پالیسيو د نقد چاره ترسره کېدای شي. (مبارکفوري، 84) خو سمه دا ده چې هغسې چې حزبونه په جماعي، منظمه، علمي، دقيقه او اغېزناکه توګه دا چاره ترسره کوي، په انفرادي توګه هغسې نشي ترسره کېدای.

۲. د نظرونو اختلاف هغه فطرت دی، چې الله تعالی پرې انسانان پيدا کړي، الله پاک فرمايي: [وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ] (هود، آیه 118) ژباړه: که ستا رب غوښتی وای، نو ټول خلک به یې یو ملت ګرځولی و (خو دا یې د خدایې غوښتنه نده)، نو ځکه به تل دوی یو له بل سره په اختلاف کې وي.

کله چې نظري اختلاف د انسانانو فطرت دی، نو غوره ده چې دا ښه وکارول شي او د مصالحو او ګټو لپاره ترې کار واخیستل شي. هر اختلاف هم بد او شر نه وي، بلکې ډېرو نظري اختلافاتو د حقائقو په برسېره کولو کې مرسته کړي. همدا راز جماعتي او منظمې هڅې د فردي او غیر منظمو هڅو په پرتله ښې پایلې لري. بله دا چې ممنوع اختلاف هغه دی چې په اصولو کې وي، په فروعو او جزئیاتو کې اختلاف چې په دلیل ولاړ وي جائز دی، له همدې اختلافاتو خو فقهي مذهبونه راوتوکېدل چې د مشرانو تر منځ یې مینه او دوستي وه، که په همدې توګه سیاسي حزبونه رامنځته شي چې د قضایاوو لپاره مشروع اجتهادونه او علمي حل لارې وړاندې کړي کوم ناروا به رامنځته شي؟ آیا دا د امت له یووالي او عقېدې سره کوم ټکر لري؟

که په حق کې له یو بل سره د مرستې لپاره، په پرمختګ او د ښېګڼې په کارونو کې د سیالی لپاره ډلې رامنځته شي، آیا دا به د تفرق او دښمنۍ په معنی وي؟ (القلعي الشافعي، 182، 183. الغزالي، 349)

۳. د رسول الله له وفات وروسته په سقیفة بنی ساعده کې د رسول الله صحابه د مسلمانانو د امیر په اړه دوه ډلې شول، انصارو چې مشر یې سعد بن عبادې و، ویل: یو امیر به زموږ له ډلې وي، بل به ستاسو له ډلې. مهاجرینو – چې مشري یې ابوبکر کوله- ویل: نه، موږ امیران یو او تاسو وزیران. په دې اړه دواړو ډلو خپل دلائل وړاندې کړل او ښه گرم بحث وشو. په پای کې د ابوبکر په امارت د صحابه وو اتفاق راغی.

پورتنۍ مشهوره کیسه چې د سیرت په کتابونو کې راغلي، جوتوي چې د یوې سیاسي قضیې په اړه دوه ډلې (حزبونه) رامنځته شول، هرې ډلې خپل مشر،

مؤیدین او غږي، سیاسي دریځ او خپل دلائل لرل او له تاوده بحث وروسته یوه حل ته ورسېدل.

دا کیسه دا هم جوتوي چې په اسلام کې معارض او مقابل سیاسي تجمعات کول، د مخالف نظر اورېدل او بحث کول ځای لري؛ ځکه دا ټول د خلکو د مصلحت لپاره ترسره کېږي، هغه چې په اسلام کې ځای نه لري استبداد او د حاکم له خوا په خلکو په زور خپله رایه منل دي. سیاسي حزبونه له دې پرته نور څه نه دي، چې خلکو ته خپل سیاسي نظریات وړاندي کوي، دلائل بیانوي، د خلکو قناعت لاس ته راوړي او د هغوی په خوښه او ملاتړ قدرت لاس ته راوړي او اعمالوي یې.

۴. سیاسي حزبونه د مرسله مصالحو له ډلې دي چې د معتبروالي یا ملغی کولو په اړه یې نص نشته. سیاسي حزبونه د (ما لا یتیم الواجب الا به، فهو واجب) «هغه چارې هم واجب دي، چې له کولو پرته یې واجب نه بشپړېږي» له جملې څخه دي؛ ځکه سیاسي حزبونه د خلکو گڼ مصالح خوندي کوي، لکه د ازادو خونديتوب او هم د زیاتو مفاسدو مخنیوی کوي، لکه استبداد او د بیان د ازادۍ منع کول. شریعت استبداد نه تائیدوي، بلکې په چارو کې مشوره واجبوي، الله پاک فرمایي: [وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ] (آل عمران: ۱۵۹) ژباړه: او په کار کې ورسره مشوره وکړه.

په سیاسي چاپیریال کې شورا یواځې هغه مهال بشپړېږي، چې حاکمه ډله خپل سیاسي مخالف ته د نظر ښکاره کولو لاره هواره کړي، کومه چې د سیاسي حزبونو په شتون کې منځته راځي. په دې بنسټ د سیاسي حزبونو شتون د حقیقي شورايت غوښتنه ده. (الخطیب، 222. الأنصاري، 435. غرایبه، 249. عثمان، 265، 264)

۵. د سیاسي حزبونو شتون زیاتي دیني او دنیوي گټې لري، چې په لاندې توگه ترې یادونه کوو:

الف: حزبونه د ولس ستونزې په ښه توگه تشخیص او روښانه کوی، د اهمیت او لومړیتوب له پلوه یې ترتیبوي. ستونزې په علمي او اکاډمیکه توگه څیړي او مناسبې حل لارې ورته راباسي.

ب: حزبونه د دولت د اهمیت او مسؤولیتونو په اړه د ولس پوهه لوړوي، سیاسي بصیرت یې زیاتوي او د یو داسې بیدار او ویش ملت په رامنځته کولو کې برخه اخلي چې د دولت څارونکی، ساتونکی او همکار وي.

ج: سیاسي حزبونه د ملت او حکومت تر منځ پل دي، د ولس غږ او نظریات حکومت ته رسوي، آن د حزبونو له لارې د ولس استازي حکومتونو ته ننوځي او د هغوی نظریاتو او غوښتنو ته د عمل جامه اغوندي. (الطماوي، 548. الأنصاري، 373)

ه: د حکومتونو او افرادو په پرتله د حزبونو عمر زیات وي، په همدې بنسټ حزبونه د خپلو علمي کدرونو په وسیله د هیواد د بنیرازې او پرمختګ لپاره اوږده پروګرامونه جوړوي او اوږد فکر کوي.

و: حزبونه د مخالف او څارونکي په توګه تل د حکومت د کړنو دقیقه او شامله څارنه کوي، د تېروتنې، فساد، ظلم او سستۍ پر مهال غږ پورته کوي او پر حکومت فشار واردوي. د افرادو په پرتله د حزبونو غږ او فشار غښتلی او اغېزناک وي. دا کار په حقیقت کې اصلاح او د امر بالمعروف او نهی عن المنکر په معنی دی چې قرآني آیتونو یې غوښتنه کړې، الله تعالی فرمایي: [كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ] (آل عمران، آیه 110) ژباړه: تاسو هغه غوره ډله یئ چې د خلکو د بنسټګني لپاره راپستل شوي یاست، په نېکۍ امر کوئ او له بدۍ منع کوئ.

په بل آیت کې فرمایي: [وَلَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ] (آل عمران، آیه 104) ژباړه: او باید له تاسې څخه یوه ډله وي چې د خیر په لور بلنه کوي، په نېکۍ امر کوي او له بدۍ منع.

راشده خلیفه ګانو ابوبکر او عمر هم له خلکو غوښتنه کړې وه، چې که دوی له سمې لارې واوري، نور مسلمانان به یې لارښوونه کوي. د اهل سنت والجماعت عقیده دا ده چې له پیغمبر وروسته هیڅوک له خطا او تېروتنې معصوم نه دی.

ز: حزبونه د سیاسي فعالیتونو په ترڅ کې حکومتدارۍ ته کدرونه روزي، نه پریرې چې د حکومتولۍ لپاره د وړ او تجربه لرونکو اشخاصو خلا رامنځته شي، حتی د حکومتونو د سقوط او اضطراب پر مهال د قدرت د خلا رامنځته کېدو مخه نیسي او هیواد له انارشی او ګډوډۍ څخه ژغوري. حزبونه کولی شي په هیواد کې د لویو فتنو او خارجي مداخلو مخه ونیسي. (الحو، 269. بسیوني، 325. الطماوي، 547. الأنصاري، 373)

ح: سیاسي حزبونه په ټولو دريځونو او کړنو کې تل د حکومت مخالف او معارض هم نه وي، بلکې ډېرې کاري ساحې داسې دي، چې حزبونه له حکومت سره مرسته کوي او د هغه دندې بشپړوي، لکه په تعلیمي ډګر کې ښوونځي، مدرسې، جوماتونه، پوهنتونونه او تحقیقاتي مرکزونه جوړول، روغتونونه جوړول، د خلکو د توجیه او خبرولو لپاره راډیو، تلویزون او نور رسنیز وسائل رامنځته کول، د هیواد د مادي ودانۍ په برخه کې ښارګوټي، پارکونه، پلونه، لارې او د خدمت رضاکارې ډلې جوړول او داسې نور.

راجح او غوره نظر

که د حزب قیادت د پوهو او صالحو افرادو په لاس کې وي او په خپلو دريځونو او چارو کې د شریعت بشپړه پابندي غوره کړي، نو راجحه دا ده چې د مشروع امیر

په اجازه تحزب یو مشروع او روا عمل دی؛ ځکه په داسې حزبونو کې د دین او خلکو لپاره زیاتې گټې شته، چې مخکې مو یادې کړې او د تکرار اړتیا یې نشته.

تبصره

مشروع سیاسي حزبونه په خپل جوړښت کې د مسلمان فرد په څېر دي. کله چې د فرد عقیده سالمه او په عملونو کې یې کفر نه وي، مسلمان گڼل کېږي او په گناه سره د اسلام له دائرې نه وځي. همدا راز سیاسي حزبونه هم چې په مرام او کړنلاره کې د اسلامي شریعت پابند وي، د افرادو په گناه او په دريځونو کې په خطا، د اسلام له دائرې څخه نه وځي، په سیاسي حزبونو کې همغه زیات غوره دی چې په مرام، کړنلارو او عمل کې د شریعت زیات پابند وي.

د حزبونو شرعي معیارونه

په اسلامي شریعت کې د حزبونو لپاره جواز مطلق نه دی، بلکې حزبونه باید په یو لړ معیارونو برابر وي، دا معیارونه او اوامر پوره کول اړین دي. په اسلامي ټولنو کې چې له حزبونو کومې ستونزې زېږېدلې، لامل یې همدا شرعي اوامر او معیارونه نه پوره کول دي، که نه حزبونه جوړول پخپل ذات کې کومه بده پدیده نه ده.

دا لارښوونې او معیارونه په لاندې توگه دي:

الف: د حزبونو مشروعیت باید د شرعي قواعدو او اساساتو په تطبیق کې ولیدل شي، که حزبونه په خپلو موخو او چارو کې له کمې او زیاتې پرته د شریعت پابند وي، نو تحزب یې مشروع او نېکه ډله گڼل کېږي، خو که حق یواځې په ځان کې منحصر گڼي، خپلې رایې او ډلې ته تعصب کوي، د مخالف لوري حق خبره هم نه مني، نو خپل مشروعیت له لاسه ورکوي.

ب: حزبونه باید د مسلمانانو خدمت او د هیواد بنسیرازی او پرمختگ ته کار وکړي، د مسلمانانو تر منځ د تفرقي او دښمنۍ رامنځته کولو څخه مخنیوی وکړي. له خپلو هم حزبو پرته نور مسلمانان، کافر، فاسق او سپک ونه گڼي. ج: حزبونه باید خپلو دريځونو او چارو د شرعي تخریج او تأسیل لپاره د جیدو علماو ټولې ولري او له هغوی استفتا وشي. د حزب په داخل کې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر او د محاسبې سیستم ولري، څو د نارواو تېروتنو مخه ونیول شي.

د: د دین د قطعي او ثابتو حکمونو او عقائدو درناوی وکړي، په اتفاقي قضیو کې همکاري او په اختلافي چارو کې نور مسلمانان معذور وگڼي.

ه: په حزبي مبارزه او سیالی کې له دروغو، دوکې، حقائقو پټولو، شخصیت وژلو او د اشخاصو او حزبونو ناحقه او دروغو ستاینو څخه ځان وساتي.
و: له خپل گوند او حزبیانو سره په ناروا چارو کې اتفاق او مرسته ونکړي، بلکې له نورو لومړی خپلو ملگرو ته د حق توصیه وکړي. د حق معیار شریعت وگڼي نه گوندي دريځونه.
ز: څرنگه چې حزبونه جوړول د خلکو تر مصالحو او گټو پورې تړلي موضوع او له اجتهادي مسائلو څخه گڼل کېږي، د حزبونو جوړولو لپاره د شرعي امیر اجازه هم شرط ده. که حالاتو ته په کتو سره شرعي امیر د حزبونو جوړول د خلکو په خیر او مصلحت ونه گڼي او اجازه ورنکړي، د حزبونو جوړول جواز نه لري.

پایله

د اسلامي دولت دننه د اسلامي حزبونو جوړول د معاصرو علماوو په آند یوه اختلافي موضوع ده. د هیوادونو قوانین د اولو الامر امر دی، البته اولو الامر باید په مشروع توگه واک ته رسېدلي وي، د خلکو په استازیتوب واک وچلوي، له دوی نه مشورې واخلي، عمومي مصالحو او گټو ته پابند وي، نو په کومو هیوادونو کې چې په قوانینو کې سیاسي حزبونو ته جواز ورکړل شوی وي، حزبونو جوړول جواز لري او چې په قوانینو کې منع شوي وي، هلته دې حزبونه نه جوړېږي؛ ځکه د مشروع اولو الامر پرېکړه اختلاف له منځ وړي.

وړاندیزونه

۱. د استبداد د مخنیوي لپاره د حزبونو جوړول اړین دي، خو باید په یو سالم چوکاټ کې دننه فعالیت وکړي.
 ۲. په دې مقاله کې د بیان شوو معیارونو په رڼا کې دې د حزب جوړولو قوانین اصلاح او تازه شي.
 ۳. د انتخاباتو په قانون کې دې داسې بنسټیز بدلونونه راوستل شي، چې د ناروا موخو مطرح کول او د ناروا وسائلو کارول منع کړای شي.
 ۴. په هیواد کې دې محدود پیاوړي اسلامي حزبونه رامنځ ته شي او کانديدان دې د هغوی د برنامو په بنسټ ځانونه کانديدوي.
 ۵. د حزب جوړولو شرایط دې سخت کړای شي چې د حزب په نوم د سوداګرۍ مخه ونیول شي.
- په گران هیواد افغانستان کې له فساد او درغلی نه د پاک او د خلکو د عامه گټو ساتونکي سیاسي نظام په هیله.

منابع:

- قرآن كريم.
- صحيح مسلم.
- ابن منظور، ابو الفضل جمال الدين محمد بن مكرم(—) لسان العرب، بيروت، دار صادر.
- الرازي، محمد بن أبى بكر بن عبد القادر(١٩٩٧م) مختار الصحاح، بيروت، المكتبة العصرية.
- الطماوي، سليمان محمد (١٩٩٤م) السلطات الثلاث في الدساتير العربية المعاصرة وفي الفكر السياسى الاسلامى، القاهرة، دار الفكر العربى.
- حسن كليبي، يوسف عطية (٢٠١١م، رسالة الماجستير) حكم اقامة الأحزاب فى الاسلام، جامعة النجاح الوطنية، فلسطين.
- الخطيب، نعمان احمد (١٩٨٣م، رسالة الدكتوراه) الأحزاب السياسية ودورها فى أنظمة الحكم المعاصرة، جامعة عين شمس، القاهرة.
- وصفى، مصطفى كمال (٢٠٠٩م) النظم الاسلامية الأساسية، القاهرة، دار عالم الكتب.
- كامل، نبيلة(—) الأحزاب السياسية، القاهرة، دار الفكر العربى.
- الأنصارى، عبد الحميد اسماعيل (١٩٩٤م) الشورى وأثرها فى الديمقراطية، القاهرة، دار الفكر العربى.

- مباركفوري، صفي الرحمن(٢٠١٢م) الأحزاب السياسية في الاسلام، القاهرة، دار سبيل المسلمين للتوزيع.
- القلعي الشافعي، ابو عبدالله محمد بن علي بن الحسن(—) تهذيب الرياسة وترتيب السياسة، الأردن، مكتبة المنار.
- طيلة، القطب محمد (١٩٧٦م) إسلام وحقوق الانسان، القاهرة، دار الفكر العربي.
- أسد، محمد أسد(١٩٦٤) منهاج إسلام في الحكم، بيروت، دار العلم للملايين.
- الغزالي، ابو حامد محمد بن محمد(١٩٨٨) التبر المسبوك في نصيحة الملوك، بيروت، دار الكتب العلمية.
- غرايبة، رحيل محمد(٢٠٠١م) الحقوق والحريات السياسية في الشريعة الإسلامية، عمان، الأردن، دار المنار.
- عثمان، محمد فتحي (١٩٧٩م) أصول الفكر السياسي إسلام، بيروت، الطبعة الثانية.
- الحلو، ماجد راغب (١٩٩٦م) الدولة في ميزان الشريعة، الإسكندرية، دار المطبوعات الجامعية.
- بسيوني، عبد الغني عبد الله (١٩٨٤م) النظم السياسية، الإسكندرية، الدار الجامعية.

مجله علمی دعوت

| سال دوم، شماره دوم، بهار ۱۴۰۰ |

در این شماره:

- سخن نخست
- ماهیت روابط بین الملل در نظریه سیاسی اسلام
- د سیاسی حزبونو شرعی حکم
- بررسی پیدایش تروریسم نوین در چارچوب نظریه برخورد تمدن‌ها
- جنایت علیه اشخاص و حقوق بشردوستانه
- مهم‌ترین منابع چالش‌زا میان هند و پاکستان در افغانستان
- نقش آموزش نیروی انسانی در توسعه اقتصادی
- مدیریت کی د رهبری سبکونه
- التوثيق والاستشهاد بالشعر في تفسير معاني ألفاظ القرآن، ...

بررسی پیدایش تروریسم نوین در چارچوب نظریه برخورد تمدن‌ها

عبدالمنان دهرزاد*

*نویسنده و محقق

چکیده:

تروریسم‌نوین در دو دهه اخیر مولد ناامنی، جنگ و خشونت‌های عریان بوده است. این نوع از تروریسم یک نگرش سیاسی و مذهبی است که با پیچیده‌تر شدن جوامع از رهگذر شیوه‌ها، ابزارها و زمینه‌ها، پیچیده و متنوع‌تر شده است. حمله آمریکا و غرب به برخی از کشورهای اسلامی به بهانه مبارزه با تروریسم نه تنها گره‌گشا نبود، بلکه منطقه را دچار بحران کرد. مقاله حاضر در پاسخ به این سوال (چه رابطه‌ای میان پیدایش تروریسم نوین و نظریه برخورد تمدن‌ها وجود دارد؟) طرح شده است. مقاله حاضر مؤید این فرضیه است که هانتینگتون پس از پایان جنگ سرد با ارائه نظریه «برخورد تمدن‌ها» تلاش کرد تا بدیل «گفتمان کمونیسم»، «تروریسم» را تعریف و جایگزین نماید. او با این دشمن‌تراشی، صفحه جدیدی را برای برنامه‌های بعدی ایالات متحده آمریکا باز کرد. در این مقاله از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که نظریه برخورد تمدن‌ها به دلیل اسلام‌هراسی، به تقویت تروریسم نوین کمک نمود. به‌ویژه حادثه یازده سپتامبر این تئوری را از قوه به فعل درآورد. با وقوع حادثه 11 سپتامبر، نظریه برخورد تمدن‌ها سرزبان‌ها افتاد و آن به برخورد تمدن‌ها تعبیر شد. تجاوز آمریکا بر افغانستان و عراق نه تنها تروریست‌های سرگردان را بسیج کرد؛ بلکه بسیاری از مسلمان‌های دیگر را نیز به صفوف آن‌ها کشاند.

کلیدواژه‌ها: تروریسم نوین، برخورد تمدن‌ها، اسلام‌هراسی، یازدهم سپتامبر.

مقدمه

تروریسم نوین موج جدیدی تروریسم در آستانه قرن بیست‌ویکم است که محور کنونی مطالعات امنیتی و بین‌المللی را در دنیای کنونی شکل می‌دهد. از اینرو جوامع اسلامی بیشتر از دو دهه است که شاهد نبردهای خونین میان نیروهای غربی به رهبری ایالات متحده آمریکا و برخی از حکومت‌های اسلامی با گروه‌های گوناگون تروریستی است. تروریسم نوین به شکل پیچیده و تهدیدکننده زندگی انسان‌ها، پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال (1991م) و پایان

جنگ سرد وارد ادبیات سیاسی جهان شد. دقیقاً همزمان با پایان جنگ سرد و کنارگیری اتحاد جماهیر شوروی از رهبری بلوک شرق، زمینه مناسبی را برای ایالات متحده آمریکا به عنوان تنها ابر قدرت بازمانده از جنگ سرد مساعد ساخت. این کشور با استفاده از این خلأ تلاش کرد اقتدار بلامنزاع خود را بر کل جهان بسط و گسترش دهد. این تیز توسط اندیشمندان و نظریه‌پردازان غربی، تحت عنوان «نظم نوین جهانی» عرضه شد. دکترین نام‌برده بر این پایه استوار بود که ایالات متحده آمریکا، تنها ابر قدرت باقی‌مانده از دوران جنگ سرد است و برای اعمال نفوذ مؤثر جهانی، کماکان نیازمند حفظ میزان قابل توجهی از نیروی نظامی خویش باشند. شرط تداوم و استحکام نظم نوین جهانی بر پایه دو اصل اساسی استوار بود: یکی این‌که دولت آمریکا همچنان توانایی و اقتدار رهبری نظام سلطه را از رهگذر نظامی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی داشته باشد. دوم این‌که: سایر اعضای جامعه جهانی، تبعیت از چنین نظامی را بپذیرند و در مقابل خواسته‌های آمریکا تمکین نمایند و در صورت بروز تمرد و نافرمانی، آمریکا بتواند دولت متمرّد و نافرمان را تنبیه نموده و او را به‌جای خود بنشانند. این دوره مصادف بود، به حمله صدام حسین رئیس‌جمهور متوفای عراق به کویت. سرانجام جرج بوش پدر با دست‌آویز قرار دادن این مداخله در ژانویه سال 1991 علیه عراق اعلام جنگ داد و به این کشور تجاوز کرد. این جنگ سرآغاز عملی کردن نظریه نظم نوین جهانی توسط آمریکا بود. از این‌که این نظریه به صورت روشن آمریکا را در نظر جهانیان به عنوان یک کشور متمرّد و سرکش و متجاوز نشان می‌داد.

هانتینگتون پایان جنگ سرد را سر آغاز دوران جدید و برخورد تمدن‌ها عنوان کرد. او موضوع برخورد تمدن‌ها را پارادیم تفسیر کننده روابط بین الملل در دوران بعد از جنگ سرد اعلام نمود. اگرچه نظریه برخورد تمدن‌ها پیش از ساموئل هانتینگتون توسط برنارد لوئیس در سال 1990 زیر عنوان «ریشه‌های خشم مسلمانان» مطرح شده بود؛ ولی هانتینگتون به این نظریه نه تنها جان تازه‌ی بخشید، بلکه آن را به عنوان مهم‌ترین نظریه سیاسی پس از جنگ سرد در روابط بین الملل معرفی نمود.

تا پیش از وقوع 11 سپتامبر 2001 میلادی نه این نظریه را جدی گرفتند و نه «تروریسم نوین» را؛ اما همین که حادثه 11 سپتامبر اتفاق افتاد، فرضیه برخورد تمدن‌ها، به‌خصوص برخورد تمدن اسلامی با تمدن غربی موضوعیت یافت. فرضیه ما در این مقاله این است که نظریه برخورد تمدن‌ها به دلیل اسلام‌هراسی و تقسیم کردن جهان به خودی و غیر خودی، نقش انکار ناپذیری را در رشد و گسترش تروریسم نوین نه‌تنها بازی کرد؛ بل برای ایالات متحده آمریکا که پس از پایان جنگ سرد دچار سردرگمی و بحران معنی در سیاست خارجی شده بود، با دشمن‌تراشی جدید، افق سیاسی را برای برنامه‌های آینده آمریکا باز کرد.

تروریسم نوین

با وجود این که تا کنون 212 تعریف از تروریسم وجود دارد که 90 مورد آن از سوی حکومت‌ها و دیگر نهادها به کار گرفته می‌شود. (پورسعید، 1388: 147) بنابراین تا کنون هیچ تعریف جامع از تروریسم به رسمیت شناخته نشده است. سردرگمی در تعریف تروریسم نه تنها در میان پژوهشگران و اندیشمندان سیاسی و حقوقی است؛ بلکه در گزارشی که در سال 2004 به فرمان دبیرکل سازمان ملل صادر شد، کارشناسان سازمان ملل خاطرنشان کردند که علی‌رغم مباحث کار گروه‌های متعدد در طول چندین دهه، کشورهای عضو برای رسیدن به توافق درباره تروریسم گامی بر نداشته‌اند. بعضی از کشورها، همچون فدراسیون روسیه و جمهوری خلق چین، معتقدند؛ هر عمل خشونت آمیزی که جنگجویان چریکی علیه حکومت انجام می‌دهند، باید تروریستی خوانده شود. این در حالی است که دیگر کشورها هر عمل خشونت‌آمیز علیه شهروندان یا غیر نظامیان را اقدام تروریستی تلقی می‌کنند، حتی اگر این عمل را حکومت یا نهادی رسمی انجام دهد. این دو تعریف نه تنها یکی نیستند، بلکه با هم ناسازگارند: در تعریف اول، تروریسم دشمن حکومت است، اما در تعریف دوم، تروریسم دشمن جامعه است. (بگوربرت، 1396: 15) اما با این حال منظور از گروه‌های تروریستی در این مقاله، جنبش‌ها و یا سازمان‌های هستند که خشونت سیستماتیک حربه اصلی‌شان بوده است. بر همین اساس تروریسم تاکتیکی است حساب شده که از انگیزه‌های سیاسی برانگیخته شده و از زور یا خشونت - علیه حکومت‌ها، شهروندان و یا افراد ملکی - استفاده می‌کند و تحت تأثیر قرار دادن افکار عمومی نقش اصلی را در آن ایفا می‌کند. در این عمل قانون زیر پا گذاشته می‌شود و هدف بیشتر ایجاد ترس در گروه بزرگی از مردم است. (بهادری و شیخ‌احمد، 1388: 5) تروریسم جدید با گونه‌های گذشته، این تفاوت را دارد که قربانیان آن اغلب شهروندان بی‌گناهی هستند که یا به طور تصادفی انتخاب شده‌اند یا آنکه صرفاً به طور اتفاقی در موقعیت‌های تروریستی حضور داشته‌اند. در نهایت تروریسم را می‌توان به مثابه ابزاری در نظر گرفت که دست‌کم از هشت جزء تشکیل شده است: 1. عملی عمدی، 2. منطقی، 3. خشونت‌آمیز، 4. دارای اهداف سیاسی و...، 5. وحشت‌آفرین، 6. پیروی نکردن از قوانین متعارف جنگ‌ها، 7. انتخاب اهداف در بین جامعه و 8. خواستار تغییر رفتار خاص و مورد نظر در جامعه.

منظور از گروه‌های تروریستی، جنبش‌ها و سازمان‌هایی هستند که حربه اصلی‌شان خشونت سیستماتیک بوده است. بر همین اساس، تروریسم، تاکتیکی حساب شده از انگیزه‌های سیاسی برانگیخته شده و از زور با خشونت بر ضد حکومت‌ها، مردمان و یا افراد استفاده می‌کند و نقش اصلی آن، تحت تأثیر قرار دادن افکار عمومی است. (رضایی و حشمتی، 1395: 48)

تروریسم نوین پس از پایان جنگ سرد به تدریج مطرح شد و در رویداد یازدهم سپتامبر به نهایت ظرفیت خود دست یافت. از این منظر می‌توان گفت که یازدهم سپتامبر 2001 میلادی، نقطه اوج و فراز موج جدیدی تروریسم در جهان بود. ماتیو مورگان در مقاله با عنوان "ریشه‌های تروریسم جدید" می‌گوید که فاجعه یازده سپتامبر درست در زمانی روی داد که کارشناسان روابط بین الملل در حال تعریف شکل جدیدی از تروریسم بودند که بر نوعی الهام هزاره‌گرا و قربانیان انبوه تمرکز داشت. خانم ایزابل دایوستین، استاد دپارتمان تاریخ روابط بین الملل در هلند، در مقاله با عنوان "چه چیزی در تروریسم نوین، جدید است؟" سعی کرده تا ابعاد نوین تروریسم را تبیین کند. به نظر وی، تروریسم نوین اول این‌که به لحاظ مرتکبان و سازماندهی، طبیعت فراملی دارد؛ دوم این‌که مبتنی بر نوعی الهام و افراطگرایی مذهبی است؛ سوم این‌که تروریست‌های جدید به سلاح‌های کشتار جمعی دسترسی دارند و هدف شان حمله به بیشترین مردم ممکن است؛ و چهارم این‌که آن‌ها قربانیان خود را به دقت انتخاب و دست‌چین نمی‌کنند؛ بلکه آن‌ها را به صورت فله‌یی و غیر تبعیض‌آمیز بر می‌گزینند. جان بیلیس و استیو اسمیت نیز در کتاب محققانه خود با عنوان "جهانی شدن سیاست" تروریسم نوین را تروریسم پسا مدرن نامیده‌اند¹. بر این اساس، تروریسم نوین در چارچوب اهداف و قالب‌های مدرن همچون قدرت‌طلبی، منفعت‌جویی و یا ملت‌گرایی نمی‌گنجد و اهداف و قالب‌های غیر مدرن یا فرامدرن همچون مذهب، هویت و جهانی شدن برای توضیح آن لازم است. همچنان که چارچوب‌های عقلانیت مدرن که بر محاسبه سود و زیان مادی بنا شده‌اند نیز قادر به تحلیل این پدیده نیستند و کسانی که حاضراند با نشستن در هواپیما و زدن آن به ساختمان‌های بلند، نه فقط مسافران هواپیما و ساکنان ساختمان‌ها، بلکه خود را نیز فدا کنند، صرفاً به رستگاری پس از مرگ می‌اندیشند و سود و زیان دنیوی و عقلانیت مدرن در محاسبات آن‌ها جای ندارد (پورسعید، 1385: 824)

تروریسم نوین پدیده‌ای جدیدی است. نمودی که برخی از اشکال و رویکردهای تروریست سنتی و مدرن را در خود دارد؛ ولی گامی فراتر از دو گونه تروریسم قدیم بر داشته است. تروریسم پسا مدرن نظم موجود را با چالش روبه رو می‌سازد، ترورهای محدود و گاه نا مشخص را هدف گذاری می‌کند و تمام تلاش‌ها را سامان می‌دهد تا نظم خاص خویش را حاکم سازد. ستیز تروریست‌های پسامدرن با کلیت آن چیزی است که به عنوان مدرنیته، جهانی شدن و نظم برآمده از این تفکرات در

1. علیرضا رضایی، دکتری روابط بین‌الملل و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی و امیر حشمتی، دانش‌پژوه دکتری تخصصی روابط بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی در مقاله تحت عنوان «تحول در روش‌های تروریسم» آورده‌اند که: «والتر لاکوئردر مقاله مشهوری با عنوان «تروریسم پست مدرن»، تروریسم جدید را تروریسم پست مدرن نامیده است.»

دنیای امروز جریان دارد؛ تروریست‌های پسامدرن از هر راهی اقدام می‌کنند تا نظم موجود را با تمام دست‌آوردهایش به زیر بکشند و دنیایی آرمانی بر اساس تفکرات خویش برقرار کنند. شاخص‌های اصلی تروریسم پسا مدرن با توجه به رویدادهای اخیر در کشورهای خاورمیانه و گسترش کنش‌گران تروریست‌ها قرار ذیل است:

- ✓ انجام عملیات انتحاری؛
- ✓ انتخاب اهداف نامشخص و نامعلوم؛
- ✓ استفاده از تکنالوژی جدید رسانه‌های مانند اینترنت و شبکه‌های مجازی؛
- ✓ داشتن توان نظامی بالا و جنگ با ارتش‌های رسمی و منظم کشورهای مورد هدف؛
- ✓ اشغال بخشی از سرزمین کشورها، برای نمونه کشورهای نیجریه، سوریه، فلیپین، عراق و افغانستان؛
- ✓ توانایی مالی زیاد و کسب ثروت از راه گروگان‌گیری، قاچاق کالا، مواد مخدر، فروش اسیران غیر نظامی و زنان به صورت برده جنسی؛
- ✓ برپایی نهادهای سیاسی و سازمان‌هایی که شعائر دینی را در ذهن‌ها متبادر سازند؛
- ✓ پذیرش و برعهده گرفتن کارهای تروریستی انجام شده؛
- ✓ برقرار ساختن نظم نوین با توجه به تفکرات رهبر گروه تروریستی (آل غفور، 1397: 601).

وجه اشتراک گروه‌های تروریستی مدرن و پسامدرن به کارگیری دستگاه‌های نوین رسانه‌ای است. گروه‌های تروریستی ابزارهایی چون شبکه اینترنت، شبکه‌های مجازی، پادکست و استفاده از وسایل جدید، تدوین فیلم و صدا به عنوان ابزاری برای ضربه زدن به نظم برآمده از اندیشه مدرنیته و دنیای جهانی شده استفاده می‌کنند. چنانچه در زمانه قبل از فراگیرشدن رسانه‌های ارتباط جمعی و پیوند آنان با ابزارهای نوین ارتباطی همچون اینترنت، با گروه‌های تروریستی کم سواد و یا کم دانش رو به رو می‌شدیم که جای تعجب نداشت (کاستلز، 1380: 35). خاویر رافر باورمند است که تروریسم نوین پنج ویژگی کلی دارد: اول قابلیت محدود شدن در سرزمین مشخصی را ندارد. دوم، فاقد حمایت دولت‌ها اند و لذا غیر قابل پیشبینی و کنترل است. سوم، ماهیت ترکیبی داشته و دارای وجوه مختلفی است. چهارم، قابلیت تغییر شکل سریع دارد و پنجم، قدرت کشتار جمعی بسیار را دارد (مقدم، 1388: 12).

نظریه برخورد تمدن‌ها

ایده برخورد تمدن‌ها را پیش از آنکه ساموئل هانتینگتون مطرح کند، اندیشمندان دیگری ارائه کرده بودند¹؛ اما هانتینگتون این ایده را در چارچوبی تئوریک و بر پایه شواهد تاریخی و واقعیت‌های دنیای پس از جنگ سرد، در شرایطی که قدرت تمدن غربی رو به افول نهاده بود و تمدن‌های دیگر روند پویایی خود را آغاز کرده بودند، مطرح کرد. هانتینگتون قدرت‌یابی تمدن‌های غیر عربی به ویژه تمدن کنفوسیوسی و تمدن اسلامی و مقاومت غرب در برابر آن‌ها را برخورد تمدن‌های رقیب می‌نامد. (امیر مظاهری و زارعان، 1395: 100).

هانتینگتون در تابستان 1993 این نظریه را مطرح ساخت و آن را چارچوبی مفهومی یا پارادایم تحلیل رخداد‌های بین‌المللی دوره جنگ سرد، اعلام نمود. در این مقاله، وی از احتمال نزدیکی و یا اتحاد تمدن‌های اسلامی و کنفوسیوسی و برخورد آن‌ها با تمدن غرب سخن گفته و هشدار داد. قابل یادآوری است که برای شناخت و تحلیل وضعیت جهان بعد از جنگ سرد و نظم نوین جهانی، در غرب دو نظریه عمده: یکی خوش‌بینانه و دیگری هشدار دهنده ارائه شده است. نظریه خوش‌بینانه از آن فوکویاما است و نظریه بدبینانه «برخورد تمدن‌ها» را ساموئل هانتینگتون ابراز نموده است. هانتینگتون تقریباً در تمام نوشته‌های خود به مسایل جهانی از نگاه استراتژیک و آن هم بر محور منافع آمریکا می‌نگرد و رهنمون می‌دهد. او بی‌آنکه همچون برخی تحلیل‌گران، پایان جنگ سرد را ختم مناقشات ایدئولوژیک تلقی کند، آن را سر آغاز دوران جدید «برخورد تمدن‌ها» می‌انگارد. به باور هانتینگتون تقابل تمدن‌ها، سیاست غالب جهانی و آخرین مرحله تکامل درگیری‌های عصر نو را تشکیل می‌دهد. (رشیدی، 1381: 21 و 22).

او در این نظریه جهان را همانند دوران جنگ سرد، دو گانه در نظر گرفت که در یکسوی آن تمدن غربی قرار دارد و در سوی دیگری آن تمدن‌ها غیر غربی، با این تفاوت که تمدن غربی به باور او یک‌دست و یک‌پارچه است، ولی تمدن‌ها غیر غربی چند پارچه و شکننده‌اند (رفیعی، 1387). او در این نظریه مدعی شد که عامل اصلی درگیری در دنیای جدید پس از جنگ سرد، نه ایدئولوژیکی خواهد بود و نه اقتصاد؛ بلکه فرهنگی خواهد بود. "دولت ملت‌ها همچنان قدرت‌مندترین بازیگران صحنه جهانی باقی خواهند ماند؛ اما درگیری‌های اصلی سیاست‌های جهان، بین ملت‌ها و گروه‌های مختلف تمدنی رخ خواهد داد". به عبارت دیگر، برخورد تمدن‌ها بر سیاست‌های جهانی احاطه خواهد کرد" (هانتینگتون، 1386: 45). او تمدن‌های بشری را به هفت و هشت تمدن بزرگ (تمدن‌های غربی،

1. اصطلاح برخورد تمدن‌ها ابتدا در سال 1926 در کتاب «اسلام جوان در حرکت» توسط بازیل متیوز، در سال 1946

توسط آلبر کامو و همچنین در سال 1990 در کتاب به‌نام «بنیان خشم مسلمانان» توسط برنارد لوئیس مطرح

گردیده است

کنفوسیوسی، ژاپانی، اسلامی، هندو، اسلاو، ارتدوکس، امریکایی لاتین و در حاشیه نیز تمدن افریقایی) تقسیم می‌کند که در این میان، دو تمدن (تمدن اسلامی و کنفوسیوسی) برای تمدن غرب چالش‌زا خواهند بود.

به باور هانتینگتون برای تمدن‌ها نباید تهدیدات خارجی در نظر گرفت. تمدن‌ها از درون هم مورد تهدید قرار می‌گیرند. در حال حاضر تمدن غرب از درون، تحت تأثیر عواملی مانند بی‌هویتی، فقدان وفاق اجتماعی و تداخل‌های فرهنگی و نژادی در معرض تهدید قرار دارد. (زارعان و مظاهری، 1395: 65)

یکی از نگرش‌های مهم، رابطه میان نظریه برخورد تمدن‌ها و پیدایش تروریسم نوین است، بسیاری از نظریه‌پردازان باورمندند که القاعده محصول همین نظریه است؛ آن‌ها بر این باورند که نوعی از ترور اسلامی که القاعده به راه انداخته و «جنگ علیه ترور» که ایالات متحده امریکا بعد از حملات یازده سپتامبر اعلام کرده است، برخورد فرهنگی بوده و در دو حوزه به وقوع پیوسته است: در حوزه اول بین فرهنگ محلی و فرهنگ‌های دولت‌محو و در حوزه دوم نیز بین فرهنگ اسلامی و فرهنگ غربی رخ داده است. به نظر آن‌ها حتی اهدافی که در 11 سپتامبر انتخاب شده بود، نشانی از چنین برخوردی دارند؛ برج‌های دوقلو نشانه قدرت اقتصادی و پنتاگون نیز سمبل قدرت نظامی بود. «این حملات، نشان‌دهنده برخورد ایالات متحده امریکا و مفهوم شهری آن با اسامه بن لادن و مفهوم بدوی وی می‌باشد.» (شیخ احمد، 1396: 45)

نظریه برخورد تمدن‌ها از یکسو جهان اسلام را با ویژگی‌هایی همچون عدم خردورزی و تساهل، تقابل‌جویی و خشونت‌گری، ایستادگی و عقب ماندگی فکری، بدبینی مطلق نسبت به جهان غرب و برخورد سلبی کامل با مدرنیته و مولفه‌های آن به ویژه دموکراسی معرفی می‌کند. از سوی دیگر، جنبش‌های اسلامی را به صورت یک‌دست رادیکال، خشونت‌طلب و ایدئولوژیک نشانه‌گذاری و توصیف می‌نماید. نتیجه اینکه، جهان اسلام و جوامع اسلامی به دلیل داشتن ویژگی‌های فوق، به طور ذاتی، دشمن هویت، فرهنگ و تمدن غرب شمرده شده، برخورد تمدنی بین اسلام و غرب گریزناپذیر انگاشته می‌شود. (سردار نیا، 1390: 204)

هنگامی که او برای اولین بار در سال 1993 نظریه خود را مطرح کرد، جامعه روشنفکران و محافل علمی، عموماً به این نظریه روی خوش نشان نداده و آن را نظریه‌ای عجیب، بی‌اساس، غلط فاقد پشتیوانی علمی خواندند. (عیسی‌زاده و شرف‌الدین، 1395: 42). اما هانتینگتون با طرح به موقع این نظریه موجب گردید تا سیاست بین الملل، اهداف، تحلیل‌ها و ارزش‌های در حال شکل‌گیری، مورد بازاندیشی قرار گیرند و پژوهشگران روابط بین الملل نیز در تحلیل جدید جهانی، در صدد ارائه پارادایم‌های نو برآیند، هرچند که در تلاش خود برای ارائه جایگزینی برای نظریه هانتینگتون موفق نبوده‌اند (امیری، 1386: 25). اما پس از حادثه 11 سپتامبر ورق کاملاً برگشت و تئوری هانتینگتون اهمیت و اعتبار

کم‌نظری یافت، بسیاری از آگاهان سیاسی به این باور رسیدند که آنچه در روز 11 سپتامبر 2001 و پس از آن بوقوع پیوست، عیناً همان چیزی است که هانتینگتون تحت عنوان «برخورد تمدن‌ها» آن را پیش‌گویی کرده بود. پس از آن بود که نظریه هانتینگتون محبوبیت زایدالوصفی یافت و کتابی که او در سال 2001 در شرح و بسط مقاله معروفش، به نام «برخورد تمدن‌ها»، منتشر کرد، به یکی از پر فروش‌ترین کتاب سال در ایالات متحده تبدیل شد. (عیسی‌زاده و شرف‌الدین، 1395: 42). هانتینگتون بر خلاف برخی از تحلیل‌گران سیاسی همچون فوکویاما که پایان جنگ سرد را ختم مناقشات ایدئولوژیک و سلطه مطلق لیبرال دموکراسی تلقی نمی‌کنند، بل آن را سر آغاز دوران جدید «برخورد تمدن‌ها» می‌نگارد و بر اساس آن بسیاری از حوادث و رخداد‌های جاری جهان را به گونه‌ی تعبیر و تحلیل می‌کند که در جهت انگاره‌ها و فرضیات نظریه جدیدش باشد (امیری، وحید، 1386: 22).

برخورد تمدن‌ها و ترویج اسلام‌هراسی در غرب

تأثیر اندیشه‌های سیاسی برنارد لويس در ترویج اسلام‌هراسی در غرب از جمله اصطلاحاتی است که پیشینه تاریخی دارد، اما اهمیت آن با توجه به رخدادها و اوضاع اجتماعی و سیاسی بعد از پایان دوران جنگ سرد، به خوبی احساس می‌شود. حوادث مهمی چون انقلاب اسلامی ایران، ترور انور سادات در مصر، شکست ارتش سرخ شوروی در افغانستان، ایجاد شورش‌ها و درگیری‌ها در عراق، عربستان، کویت، یمن و ... بهانه خوبی بود تا هراس و ناآرامی ناشی از اسلام سیاسی را در جهان منعکس نماید. با سقوط کمونیسم در اواخر دهه 80 میلادی، لیبرال دموکراسی غرب، خود را یکه‌تاز میدان ایدئولوژیک جهانی می‌دانست و چنین توان رقابتی را در برخورد با «اسلام» مشاهده می‌کرد. این آغازی شد برای ایجاد وحشت و ترویج اسلام‌گریزی در ذهن جمعی غربی‌ها که «آیا اسلام به دنبال رقابت و یا کنار زدن و حذف جوامع غربی است؟».

برنارد لويس یکی از محققان برجسته تاریخ اسلام و مطالعات خاورمیانه است که نقش زیادی در طرح چنین اندیشه‌هایی دارد و می‌توان این تفکرات را به صراحت در نوشته‌ها و آثارش ملاحظه نمود. در سال 1996م بنیاد

(Runnymede Trust) کمیته‌ای با موضوع مسلمانان بریتانیا و اسلام‌هراسی به ریاست پروفیسور گوردون کانوی، معاون دانشگاه ساکس‌س تشکیل داد. گزارش این بنیاد با عنوان «اسلام‌هراسی: چالشی برای همه ما» در نوامبر 1997م توسط جک استراو، وزیر وقت کشور، ارائه شد که در بر دارنده هشت مؤلفه اساسی بود:

1. اسلام، جبهه‌ای انعطاف‌ناپذیر، سخت و بی‌اعتنا به هرگونه تغییر و تحول است؛

2. اسلام، مجزا و دیگری محسوب می‌شود و در کل هیچ ارزشی برای دیگر فرهنگ‌ها قائل نیست و از آن‌ها تأثیر نمی‌پذیرد و اثر هم نمی‌گذارد؛
 3. اسلام، پست‌تر از غرب به نظر می‌آید و وحشی، غیرمنطقی، بدوی و طرفدار اعمال جنسی است؛
 4. اسلام، خشن، ستیزه‌جو، تهدیدکننده، حامی تروریسم و عامل برخورد تمدن‌ها به حساب می‌آید؛
 5. اسلام، دارای ایدئولوژی سیاسی است که برای منافع سیاسی یا نظامی از آن استفاده می‌برد؛
 6. منتقدان، غرب را به واسطه اسلام، کنار زده و به بوته نقد کشیده اند؛
 7. دشمنی با اسلام باعث می‌شود که اقدامات تبعیض‌آمیز و یا محرومیت مسلمانان از وجود جامعه هنجار موجه جلوه نماید؛
 8. خصومت با مسلمانان، طبیعی و عادی به نظر می‌آید. (رضایی، 1397: 1)
- اما ایده اسلام هراسی در نظریه برخورد تمدن‌های هانتینگتون برجسته‌تر مطرح شد. همه پژوهشگران باورند که هانتینگتون، ایده برخورد تمدن‌ها را از برنارد لوئیس به عاریت گرفته و در حقیقت، میدع اصلی این تئوری لوئیس است. حتی عکس روی جلد شماره‌ای از مجله آتلانتیک که حاوی مقاله لوئیس بود، کاملاً همسو با محتوای این مقاله، بسیار تحریک‌آمیز و سوگیرانه انتخاب شده بود: (مرد ریشوی شریری با عمامه سفید که به پرچم امریکا خیره مانده است). لوئیس در این مقاله، تعارض میان مسلمانان و غرب را ناشی از «دیدگاه کلاسیک اسلام» می‌داند؛ فقه اسلامی جهان را به دو قطب مخالف یعنی داراسلام (سرزمین اسلام) و دارالحرب (سرزمین جنگ) تقسیم می‌کند. طبق این قطب‌بندی، هر تمدنی خارج از قلمرو اسلام، صرفاً به دلیل اینکه اسلامی نیست، دشمن محسوب می‌شود. (عیسی‌زاده و شرف‌الدین، 1395: 45 به نقل بیچرانلو، 1391: 91)
- بسیاری از متفکران معتقدند که نزاع میان اسلام و غرب با جنگ‌های صلیبی نمود پیدا کرد و در این میان غرب مسیحی، اسلام را به دیده دشمن اصلی خود می‌نگریست و در برابر چنین رقیبی همواره در بیم و تنفر به سر می‌برد. برخی از نویسندگان مانند ساوثرن بر این باورند که تنفر مسیحیت از اسلام، زاده نادانی مسیحیان بوده و می‌بایست چهار قرن نخستین تاریخ اسلام را عصر نادانی جهان مسیحیت نسبت به اسلام دانست؛ زیرا در این مدت عملاً چیزی از اسلام نمی‌دانستند و تنها کوشش می‌کردند در فروغ گفته‌های انجیل، اسلام را مورد بررسی و تفسیر قرار دهند. (حائری، 1386: 31) غربی‌ها پس از احراز برتری فراگیر نسبت به جهان اسلام از حالت دفاعی به حالت تعرضی درآمدند و یکی از هدف‌های اساسی آن‌ها، ناتوان نگاه داشتن جوامع اسلامی و محروم ساختن آنان از هم‌سازگری و همبستگی بوده و هست. (حائری، 1386: 36)

هانتینگتون در نظریه برخورد تمدن‌ها از پایان جنگ سرد به این طرف، به دلیل خودآگاهی تمدنی و استیلاجویی غرب، تهدید اسلامی به جدی‌ترین خطر برای غرب و غربیان تبدیل شده است. وی برای اثبات صحت و تز «برخورد تمدن‌ها» خود به وقایع تاریخی متعددی نظیر حادثه تروریستی یازدهم سپتامبر و حوادث مشابه پیش از آن استناد می‌کند. (سردار نیا، 1390) او همچنین بروز خشونت در روابط مسلمانان با صرف‌های ارتدکس در بالکان، یهودی‌ها در اسرائیل، هندوها در هندوستان، بودایی‌ها در برمه و کاتولیک‌ها در فلیپین را نشانه‌های دیگری از برخورد تمدنی تلقی کرده است. به تعبیر مشهور او "مرزهای اسلام خونین است." (هانتینگتون، 1386: 62)

جالب‌ترین و تامل برانگیزترین بخش ادعایی هانتینگتون در گزاره‌های ذیل خلاصه شده است:

مشکل اصلی غرب، بنیادگرایی اسلامی و گروه‌های تندرو، افراطی و تروریستی همچون القاعده نیست، بلکه مشکل خود «اسلام» است. اسلام به منزله تمدنی که پیروانش به برتری مطلق فرهنگ خود اعتقاد دارند، اما این مسأله که در زمان حاضر ضعیف‌تر از غرب هستند، بسیار آزارشان می‌دهد و از این بابت، احساس حقارت و یأس می‌کنند. در عصر نوین، صف آرایی‌های جدیدی بر محور تمدن‌ها شکل می‌گیرد و در نهایت تمدن اسلامی و کنفوسیوسی با نزدیک شدن به یک دیگر و در کنار هم، رویایی تمدن غرب قرار می‌گیرند. (صالحی‌امیری، 1392: 228)

با سقوط کمونیسم شوروی، اسلام به عنوان تنها رقیب غرب شناخته شد، از همین روی گفته می‌شود که غربی‌ها همواره تهدیدهای سرخ (کمونیسم شوروی) و تهدید سبز (اسلام) را خطری برای دموکراسی غربی تلقی نموده اند. آن‌ها احتمالاً با توجه به رنگ گنبد مسجد پیامبر اسلام در شهر مدینه و یا پرچم سبز عربستان (کانون اولیه اسلام) این خطر را سبز دانسته اند؛ چرا که می‌توان گفت: کسانی که در دهه‌های 50 و 60 زیر پرچم سرخ گام برمی‌داشتند، اینک در حال بازگشت به سوی پرچم سبز رنگ اسلام هستند. (کارلسون، 1380: 33)

با وقوع یازده سپتامبر به مدت یک دهه توجه رسانه‌های آمریکا ابتدا به القاعده و سپس اسلام و فعالیت‌های مسلمانان معطوف شد. خبرهای مربوط به مسلمانان در فاصله زمانی چند سال بعد از سال 2001 به طور محسوسی با مقوله «جنگ علیه ترور» پیوند داشته اند. اولین مرحله از بازنمایی از چاپ کاریکاتورهای موهن درباره پیامبر اکرم (ص) اجرایی شد که یاد آور چاپ کاریکاتورهایی بود که نازی‌ها علیه کسانی که دشمن خود قلمداد می‌کردند، انتشار دادند. در آن ایام با وجود اعتراض گسترده مسلمانان سراسر جهان، حداقل 143 روزنامه در 54 کشور همه یا تعدادی از کاریکاتورهای ضد اسلامی را منتشر کرده بودند. این حرکت، سر آغازی برای تسری بازنمایی علیه مسلمانان در بسیاری از حوزه‌های رسانه‌ای حتی سینمای هالیوود بود.

برخورد تمدن‌ها؛ دشمن‌تراشی در جهانِ پسا کمونیسم

در این‌که امریکا پس از جنگ سرد در جستجوی یک ائدیولوژی جدید بود تا بتواند سازو برگ‌های سیاسی و راهبردی خویش را در جهانِ پسا کمونیسم تنظیم نماید، تردیدی نیست، به همین دلیل افراطگرایی مذهبی ویا تروریسم را جایگزین کمونیسم تعریف کرد تا ماشین امپریالیزم از حرکت نایستد، این ماشین همیشه وجود و حضور خویش را در تعریف یک دشمن، مشخص کرده است. بی‌تردید نظریهٔ برخورد تمدن‌ها برای امریکا از اهمیتی بالایی برخوردار بود، چون هانتینگتون "از نظریه‌پردازان توانایی است که عرصهٔ نفوذ کلام او در غرب، بسیار گسترده است و نظریاتش عمدتاً با دستورالعمل‌های استراتژیک برای غرب به طور اعم و برای سیاست‌گذاران امریکا به طور اخص همراه بوده است". به علاوه، هانتینگتون در مقالهٔ «برخورد تمدن‌ها» در واقع عصارهٔ بحث‌های مهمی را به میان می‌آورد که پس از بی‌اعتباری مکتب کمونیسم در پاره‌ای از محافل غربی در بارهٔ «تجدید حیات اسلام» و «برخورد اسلام و غرب» رایج شده است. پیامدهای مهم نظریهٔ هانتینگتون نیز به قول سودانشو راناده، صاحب نظر هندی، جهت‌دهی به سیاست خارجی امریکا و دیگر کشورهای غربی است. به رغم انکار مقامات کاخ سفید، این نظریه به گونه‌ای سریع و در سطحی وسیع ورد زبان‌ها شده و بعید نیست که در چارچوب سیاست خارجی برخی کشورهای غربی، به صورت یک استراتژی اجرایی متبلور شود. (امیری، 1386: 28)

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و در واقع، پایان نظام سلطه‌جویانهٔ نظام دو قطبی، اندیشمندان و سیاست‌سازان غربی به دنبال یافتن جایگزینی برای آن برآمدند و تلاش‌های زیادی کردند تا تداوم نظام سلطه‌گرایانه غرب‌محور را تعریف و تثبیت کنند. دیری نگذشت که «نظم نوین جهانی» با محوریت امریکا به عنوان ابر قدرت باقیمانده از جنگ سرد، مطرح گردید و به صورت دکترین توسط رئیس جمهور وقت امریکا (جورج بوش پدر) در کنفرانس امریکا ارائه شد، بوش همین نظریه را دست‌آویز قرار داده و به عراق حمله کرد. نوام چامسکی روشنفکر و منتقد امریکایی می‌گوید: در فوریه سال 1991، اواخر جنگ خلیج فارس بود که بوش با افتخار اعلام کرد، ما در حال ایجاد یک نظم نوین جهانی هستیم و قاعده اصلی این نظم نوین جهانی آن است که «همان که ما می‌گوییم، همان می‌شود». همین بود که بوش پدر بر خلاف تمام قوانین حاکم بر نظام بین الملل بر عراق حمله کرد. این «حمله» در حملهٔ بوش پسر نیز بر عراق تکرار شد. کالین پاول و دیگران به صورت روشن به سازمان ملل متحده اعلام کردند که یا باید با طرح‌های ایالات متحده به عراق همراه شوند ویا همان طوری که بعداً معلوم شد، سازمان ملل

متحد هیچ اهمیتی نخواهد داشت. این موضوع را جان بولتون سفیر ایالات متحده در سازمان ملل متحد با وقاحت بیشتری اعلام کرد: «سازمان ملل وجود ندارد». (چامسکی، 1394: 179) یعنی در همان بحبوحه فروپاشی کمونیسم، امریکا طبل یکه‌تازی و تجاوز را بر کشورهای دیگر به‌ویژه جهان اسلام، خاصاً خاورمیانه نواخت. به بیان بسیاری از اندیشمندان غربی، جامعه امریکا به دلیل تضادهای تباری، قومی، ایدئولوژیک، سیاسی و اقتصادی بسیار شکننده است. به همین دلیل دولت‌مردان امریکایی به خاطر این‌که افکار عمومی جامعه امریکا را به بیرون معطوف نمایند و اتحاد داخلی امریکا را حفظ کنند، لاجرم باید یک دشمن فرضی برای امریکا در بیرون تعریف نمایند. این دشمن زمانی هیتلر بود، روزگاری کمونیسم و بعدها اسلام شد. نویسنده کتاب «اسلام دشمن جدید غرب¹» معتقد است که هانتینگتون سعی دارد بعد از بی اعتبار شدن کمونیسم، اسلام را دشمن جدید غرب معرفی و غرب متفرق را برای مقابله با آن متحد و بسیج کند. با اشغال افغانستان توسط اتحاد جماهیر شوروی، زمینه برای عملی شدن روئایی امریکا مساعد شد و آن‌ها از حامیان درجه یک این جنگ علیه کمونیست‌ها بودند.

دانیل پایپس یک مقام ارشد در وزارت امور خارجه و شورای امنیت ملی امریکا گفته بود که «من فکر می‌کنم در آن زمان بسیار درست عمل کردیم². ما از استالین در مقابل هیتلر حمایت کردیم. به انتخاب‌های دنیای واقعی باید توجه کرد» این سخنان دقیقاً دنباله همان حرفی بود که چرچیل نخست وزیر انگلیس در زمان جنگ دوم جهانی ابراز نموده بود: «حتا اگر هیتلر به جهنم تجاوز کرده بود، مجلس عوام چاره‌ای نداشتند، جز آن‌که با شیطان معامله کنند». همین ایده باعث شد که امریکایی‌ها برای سرکوب رقیب قدرت‌مندش در جهان، دست به ایجاد خطرناک‌ترین گروه‌های تندرو بزنند. در این بازی افراد و انسان‌های توسعه‌طلب و میان‌رو برای امریکایی‌ها مهم نبودند. استیفن کوهن از مقام‌های ارشد سازمان استخباراتی امریکا (SIA) در جهاد مردم افغانستان در برابر اتحاد جماهیر شوروی می‌گوید: کسانی را که ما از آنان حمایت کردیم، از کثیف‌ترین و زشت‌ترین نوع خشک‌اندیشان مذهبی مجاهدین بودند. اگر بخواهید در جنگ سرد فاتح شوید و شوروی را در افغانستان شکست دهید، نمی‌توانید بروید سراغ ارتش نجادبخش و تمیزگر. (دریفوس، 1386: 161) همین که اتحاد جماهیر شوروی شکست خورد و امریکا به عنوان تنها بازیگر نظام بین‌الملل باقی ماند؛ اما فلسفه وجودی این ابر قدرت نیازمند یک دشمن دیگری بود، باوجود اینکه اسلام را به عنوان دومین دین پر جمعیت جهان نمی‌توانستند، «دشمن» تعریف نمایند، آن‌ها آمدند، اولاً با بیان

1. Jochen Hippler

2. اشاره به حمایت امریکا از افراط‌گرایان مذهبی در دوران جنگ سرد در برابر اتحاد جماهیر شوروی است.

برخورد تمدن‌ها، بحث اسلام‌هراسی را مطرح کردند و اسلام را دینی در تضاد با مدنیّت و تمدن معرفی نمودند و دوماً به خاطر پر کردن خلاء هویتی و بحرانی سیاسی‌ای که امریکا به آن روبرو بود و نیاز به دشمن دیگر داشت، پای پیروان برخی از قرائت‌های رادیکال و تندرو در جهان اسلام را به آفتاب کشاندند، تبلیغ کردند و هویت بخشیدند و به بهانه مبارزه با آن‌ها (تروریسم اسلامی) از یک‌سو برخی کشورهای اسلامی (افغانستان و عراق) را اشغال کردند و بسیاری از کشورهای دیگر را در معرض تهدید نگاه داشتند.

نظریه برخورد تمدن‌های هانتینگتون، راه مداخله و تجاوز امریکا بر جهان اسلام را باز کرد و به بهانه مبارزه با تروریسم، جان صدها هزار انسان مسلمان را در افغانستان، عراق، سوریه و... گرفت و این سرزمین‌ها را ویران کرد. بخصوص از حمله نظامی امریکا به افغانستان 20 سال سپری شد، این حمله به بهانه تروریسم دموکراسی، مبارزه با تروریسم، استقرار یک دولت دموکراتیک و مدرن، دولت-ملت سازی و بازسازی مجدد افغانستان انجام شد؛ اما پس از 20 سال قتل و کشتار و بی‌حرمتی به مردم افغانستان و آزادی نیم‌بند این کشور، ثابت شد که امریکا نه تنها به دموکراسی، حقوق بشر، آزادی و بازسازی افغانستان و دولت-ملت سازی دست نیافت؛ بلکه، حضور امریکا به فساد، بی‌عدالتی، گسترش نا امنی، به رسمیت شناختن تروریسم و مداخله در امور داخلی این کشور نیز دامن زد. مبارزه امریکا با تروریسم بیشتر از شعار نبود؛ امریکایی که 20 سال پیش به بهانه مبارزه با تروریسم به افغانستان لشکر کشید، امروز همین تروریست‌ها را به رسمیت شناخته و اینک برای بازگشتاندن آن‌ها به قدرت لابی‌گیری و تلاش می‌کند.

همچنان دن گونل¹ نخستین مقام رسمی این کشور بود که بنیادگرایی اسلامی را یک خطر جهانی و جایگزین کمونیسم مطرح ساخت و از سوی دیگر ویلی گلاس دبیرکل سازمان ناتو یا به عبارتی سخنگوی دفاعی غرب نیز در یک کنفرانس امنیتی در آلمان اعلام کرد که بنیادگرایی اسلامی اکنون برای سازمان پیمان اتلانتیک شمالی به اندازه کمونیسم در گذشته «تهدید آمیز» است و همچون کمونیسم شالوده امنیت غرب را تهدید می‌کند. وی از اعضای ناتو خواست که در «استراتژی امنیتی خود به خطر ناشی از جنوب توجه کنند و برای دفاع از اصول اساسی تمدنی که امریکایی شمالی و اروپایی غربی را به هم متصل می‌سازد و در مقابله با خطر بزرگی که آن‌ها را در ضلع جنوبی تهدید می‌کند، قبل از فوت وقت، چاره‌اندیشی کنند». ویلی گلاس همچنین تأکید کرد که «پیمان ناتو سرگرم تحلیل مسائل مربوط به بنیادگرایی است که با تولید سلاح‌های کشتار جمعی و تروریسم ارتباط تنگاتنگ دارد و این رسالت جدید ناتو است.» (امیری، 1386: 29 و 30) از نظر برخی نظریه‌پردازان سیاسی امریکا "اسلام به عنوان یک تهدید راهبردی عمده

1. سناتور ایالت اندیانا و همچنان چهل و چهارمین معاون رئیس جمهور جورج بوش پدر

در دوره پس از جنگ سرد جانشین کمونیسم شده است: تهدید جدید به اندازه امپراتوری اهریمنی شوروی شرور است". دانیل پاییز بر این نکته تأکید می‌کند که چالش بنیادگرایی اسلامی نسبت به غرب، ژرفتر از چالش کمونیست‌هاست. کمونیست‌ها صرفاً با سیاست‌های ما مخالف بودند و نه کل جهان‌بینی، شیوه لباس پوشیدن، شیوه عبادت و شیوه همسرگزینی ما." (جرجیس، 1389: 56)

برخورد تمدن‌ها و یازده سپتامبر

از آنجایی که امریکا پس از فروپاشی شوروی استراتژی خود را بر مبنای برقراری نظم نوینی در جهان پایه‌ریزی کرد. این نظم مبتنی بر یک نظام سلطه‌گرانه جدید بود که ابعاد اقتصادی سیاسی، نظامی، فرهنگی و امنیتی را در بر می‌گرفت. در این میان دو بعد نظامی و اقتصادی از اهمیت بیشتری برخوردار بود. در بعد اقتصادی استراتژی ایالات متحده مبتنی بر ایجاد روابط سلطه و غارت اقتصادی از طریق سازمان تجارت جهانی است. این کشور در پی ایجاد نظم نوینی برآمد که براساس آن هر کس از درون این سیستم و نظام خارج شود از امتیازات آن محروم و با مشکلات عدیده‌ای مواجه خواهد گردید به طوری که خواه نا خواه کشورها مجبور به پذیرش این سلطه اقتصادی خواهند بود.

در بُعد نظامی نیز امریکا پس از فروپاشی شوروی در صدد حفظ برتری نظامی خود در جهان بوده است. در این راستا استراتژی این کشور بر پایه اندیشه برخورد تمدن‌ها شکل گرفت. در این اندیشه همواره برای تمدن غربی یک دشمن خارجی وجود خواهد داشت. تا پیش از فروپاشی شوروی این دشمن در قطب کمونیسم متجلی بود و اکنون پس از فروپاشی اردوگاه کمونیسم این دشمنی در ضدیت با اسلام و مسلمانان متجلی گردید و لذا مشاهده می‌کنیم که ایالات متحده پس از کمونیسم ضدیت و دشمنی خود را با اسلام و مسلمانان افزایش داد و در تبلیغات گسترده‌ای که به راه انداخت، نوبت حملات و تهدیدات خود را مستقیماً متوجه آنان ساخت و این سیاست‌گذاری خود عامل بروز حادثه 11 سپتامبر بود که در آن دو قطب قدرت‌مند اقتصادی و نظامی امریکا هدف قرار گرفت. (گالتونگ، یوهان نامزد دریافت جایزه صلح نوبل در مصاحبه‌ای با مجله آلمانی اشپیگل: 25)

بی تردید، سیاست خارجی امریکا در دوران جنگ سرد بیش از هر چیزی متأثر از ایدئولوژی کمونیسم به عنوان ایدئولوژی مخالف لیبرالیسم و اتحاد جماهیر شوروی به عنوان مبلغ اصلی این ایدئولوژی بود؛ اما با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در دهه 1990، سیاست خارجی امریکا دچار نوعی سردرگمی شد، برخی از متفکران امریکایی، اسلام سیاسی را دشمن اصلی غرب معرفی کردند و برخی، سخن از پایان تاریخ و برخی نیز برخورد تمدن‌ها را مطرح ساختند تا بتوانند رقیب جدی تعریف کنند و سیاست خارجی را از ابهام خارج کنند، ولی هیچ کدام از این مسایل نتوانستند به اندازه حوادث 11 سپتامبر در این راستا الهام‌بخش باشند.

حملات تروریستی که سازمان تجارت جهانی را تخریب و به پنتاگون آسیب رساند، سیاست خارجی امریکا را به شدت تحت تأثیر قرار داد. (یزدانی و محمدی، 1392: 91)

بنابراین وقوع حملات 11 سپتامبر و اهمیت یافتن پدیده تروریسم در سیاست خارجی امریکا موجب شد تا زمینه برای پویایی مجدد سیاست خارجی قدرت‌محور ایالات متحده فراهم شود و تعابیر و مفاهیم جدید را در استنباطات بین‌المللی سیاست‌مداران این کشور از جهان وارد کند؛ به طوری که سیاست جدید امنیت ملی ایالات متحده به نظر می‌رسد بیشتر در راستای تثبیت موقعیت هژمونیک این کشور بعد از 11 سپتامبر باشد و این یعنی تبدیل تهدید به حداکثر فرصت. این حوادث این فرصت را برای ایالات متحده فراهم کرد تا قدرت فزاینده خود را دوباره نمایان کند و این یعنی گامی قوی به سمت هژمونی. (تمنا، 1387: 30) در واقع حملات 11 سپتامبر فرصتی را برای پیاده کردن سیاست‌های بین‌الملل‌گرایی ایالات متحده فراهم کرد و باعث شد امریکا بتواند به بهانه مبارزه با تروریسم در نقاط مختلف جهان حضور فعال داشته باشد و همه روزه شاهد تأثیر بیشتر این پدیده در مسایل جهانی باشیم. (یزدانی و محمدی، 1392: 93) به طور کلی این حملات سیاست‌های استیلا طلب و یکجانبه امریکا را بسیار تشدید کرد. در این مسیر، دولت امریکا این حق را برای خود قائل شد که هر کسی را بخواهد، در هر زمان که بخواهد و به هر نحوی که بخواهد مجازات کند.

ایالات متحده امریکا از حادثه 11 سپتامبر به حد اعظمی استفاده راهبردی نمود. حضور دایمی امریکا در خاورمیانه و برخی از کشورهای اسلامی به‌ویژه افغانستان و عراق نیازمند تعریف یک دشمن داشت که امریکا به صورت مستقیم تروریسم اسلامی را دشمن تعریف نمود و به صورت غیر مستقیم اسلام‌هراسی را در سراسر جهان دامن زد که این ایده به تقویت صفوف دشمن افزود. پس از حادثه 11 سپتامبر امریکا به افغانستان لشکر کشی نمود و متعاقباً به عراق حمله کرد (2003). تجاوز به این دو کشور بدون تردید سرآغاز گسترش تروریسم نوین در جهان اسلام شد.

از حادثه یازدهم سپتامبر بیست سال گذشت، نه تنها طالبان و سایر گروه‌های تروریستی همسو با آن‌ها در افغانستان شکست خوردند؛ بلکه حکومت افغانستان را منزوی نمودند. بعضی از تحلیل‌گران به این باورند که چون امریکا درگیر جنگ با عراق شد، افغانستان و گروه طالبان به فراموشی سپرده شد؛ اما واقعیت این است که امریکا برای توجیه حضور نظامی خود در افغانستان هرگز نمی‌خواهد القاعده و طالبان را از این‌جا ریشه کن نماید. عملکرد بیست ساله امریکا و متحدین داخلی‌اش در افغانستان ثابت کرد که اکثر جنگ‌های امریکا با طالبان در افغانستان جزو سناریوهایی از پیش طراحی شده هستند. بیست سال جنگ امریکا با طالبان جان

صدها هزار انسان ملکی و نظامی را گرفت¹ و باعث آواره شدن دهها هزار انسانی این کشور شد²؛ در نهایت امریکا به تاریخ 10 حوت/اسفند سال 1398 بدون رضایت دولت افغانستان با طالبان توافقنامه صلح را در قطر به امضا رساند. به اساس همین توافقنامه، پنج هزار زندانی طالبان که در نبرد با نیروهای امنیتی افغانستان عملاً دستگیر شده بودند، با فشار امریکاییها آزاد شدند؛ آزادسازی زندانیان خطرناک طالبان که دستشان در قتل و کشتار مردم افغانستان دخیل بود، برای حکومت افغانستان «خط سرخ» خوانده شد؛ اما سرانجام در برابر فشار امریکاییها به آزاد سازی آنها تن دادند.

این توافقنامه میان امریکا و رهبران طالبان، هرچه بود، اولاً به طالبان مشروعیت ملی داد و جنگ 20 ساله آنها را در برابر مردم افغانستان مشروع و حق پنداشت، دوماً این توافقنامه برای طالبان مشروعیت منطقه‌ای و بین المللی قابل شد. ثالثاً امریکا در این میان نشان داد که حکومت افغانستان دست‌نشانده آنهاست و صلاحیت اجرایی ندارد. (چون هنگامی که توافقنامه صلح میان امریکا و طالبان به امضا می‌رسید، حکومت افغانستان حضور نداشت و حتی موافق نبود؛ اما امریکا هیچ توجه به خواست و نگرانی حکومت افغانستان نکرد).

همچنان تجاوز امریکا در سال 2003 به عراق امنیت خاورمیانه را پیچیده‌تر ساخت. بیست سال بعد از حملات 11 سپتامبر، به سختی می‌توان تحلیل‌گرانی را یافت که معتقد باشند واکنش دولت‌های امریکا و بریتانیا به این حملات، منجر به افزایش امنیت در جهان اسلام و خاورمیانه شده است. به گفته بسیاری از تحلیل‌گران، ناامنی و ظهور و گسترش گروه‌های اسلام‌گرایی افراطی در عراق و افغانستان ناشی از حملات امریکا به این کشورهاست.

نتیجه‌گیری

مقاله حاضر حول محور این پرسش اصلی «چه رابطه‌ای میان پیدایش تروریسم نوین و نظریه برخورد تمدن‌ها وجود دارد؟» شکل گرفته است. تروریسم نوین زاده جهان پسامدرن است. همان گونه که در این پژوهش آمده است، این مفهوم در هم‌نشینی با مفاهیمی چون جهانی شدن، هویت، مذهب، رسانه، جنگ روانی،

1. یک مرکز تحقیقاتی در امریکا (انیستیتو واتسن) اعلام کرد که از زمان حمله امریکا به افغانستان تا نوامبر سال 2019 میلادی بیش از 157 هزار نفر بر اثر جنگ در این کشور کشته شده‌اند. ولی این آمار دولتی است؛ حقیقت کشته شده‌گان در افغانستان شاید دو برابر آن باشد.

2. یک تحقیق که از سوی روزنامه گاردین به نشر رسیده است، نشان می‌دهد که 37 میلیون انسان در سراسر جهان در اثر جنگ امریکا علیه تروریسم بی جا شده اند از این میان 5.3 میلیون نفر مربوط به افغانستان می‌باشد.

عملیات انتحاری و قربانیان انبوه تعریف می‌شود و از این‌رو شیوهٔ مقابله با آن نیز در مقایسه با امواج پیشین تروریسم متفاوت است. این تفاوت بیش از هر چیز به وجه تمایز تروریسم جدید از گونه‌های پیشین باز می‌گردد که می‌توان آن را عملیات روانی علیه کلیت جامعه با توجیه مذهبی و عقیدتی دانست. در این شکی نیست که جهان اسلام به دلیل استعمار دیرینهٔ غرب و کشورهای اروپایی و ورود مدرنیته، استبداد سیاسی و حمایت آن‌ها از سوی امریکا و غرب، به روند انحصارگرایی، دیکتاتوری، فقر، عقب ماندگی و همچنان محرومیت اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی کمک کرد. این روند بی‌گمان ابتدا اکثریت مسلمانان را دچار بحران معرفت نمود که بعدها این بحران منتهی به بحران هویت شد.

اما گفتمان اسلام‌هراسی در غرب و نظریه‌هایی سیاسی که پس از پایان جنگ سرد یکی پی دیگر در امریکا پدید آمد (نظم نوین جهانی، پایان تاریخ و برخورد تمدن‌ها) بر تقویت تروریسم نوین کمک نمود. «برخورد تمدن‌ها» که ابتدا از سوی برنارد لوئیس و بعداً از سوی ساموئل هانتینگتون مطرح گردید، چارچوب مفهومی اصلی تحلیل روابط دو تمدن بزرگ اسلام و غرب و نیز تعیین کنندهٔ نوع برخورد رسانه‌ها و سردمداران غربی با مسلمانان بوده است. این مسأله پس از حوادث 11 سپتامبر 2001، با توجه ویژه و توافق عمومی رسانه‌های امریکایی از جمله گول‌های خبری رخ داده است. این نظریه قطعاً خلایبی که ایالات متحده پس از جنگ سرد با آن روبرو شده بود، پُر کرد و با تعریف نمودن یک دشمن دیگر، پای امریکا را وارد جهان اسلام نمود. چنان که در این پژوهش بیان شد، شناخت پارادایم مذکور، علل موفقیت و اثرگذاری عمیق آن بر افکار عمومی، محافل سیاسی و حتی نخبگان و روشنفکران ایالات متحده حایز اهمیت است؛ چرا که درک نحوه بازنمایی اسلام در وسایل ارتباط جمعی به عنوان شکل‌دهندگان اصلی افکار عمومی (چگونگی برخورد مقامات رسمی و سایر شهروندان غربی با مسلمانان در سطوح مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و در یک کلام، درک ریشه‌ها، علل و عوامل اسلام‌هراسی معاصر و نیز راهکارهای مقابله با آن بدون بررسی، تحلیل و نقد دقیق نظریه برخورد تمدن‌ها ممکن نیست.

این نظریه طی سال‌های اخیر به شکل آشکار و پنهان و آگاهانه و ناآگاهانه همواره مبنای نظری و چارچوب مرجع فکری، برای اغلب اندیشمندان و تحلیل‌گران غربی بوده است؛ آنانی که با هدف تفسیر و تبیین روابط تاریخی و معاصر دو تمدن بزرگ اسلام و غرب با محوریت کشورهای وابسته به این دو حوزه تمدنی، به طرح دیدگاه و گمانه‌زنی پرداخته‌اند. همچنین این نظریه توجیه‌گر برخی اقدامات خصمانه مقامات سیاسی، ارباب رسانه‌های جمعی و عموم مردم غرب قرار گرفته است که با دواعی موهوم، منازعات تمدنی غرب در دورهٔ بعد از جنگ سرد را به نقش‌آفرینی فعال اسلام در عرصه جهانی و اشتغال مجدد نفرت

و خصومت دیرینه مسلمانان با غرب، مستند می‌سازند. بویژه پس از واقعه 11 سپتامبر 2001 و حوادث متعاقب آن، رنگ سیاسی و علمی به خود گرفت و فراتر از سطوح ژورنالیستی به محیط‌های آکادمیک نیز راه یافت. امریکا پس از حادثه 11 سپتامبر به افغانستان حمله کرد و ظاهراً بساط حکومت طالبان را در تیبانی با جبهه مقاومت افغانستان (معروف به ائتلاف شمال) برچید. اما جنگ افغانستان از سوی ایالات متحده امریکا زمانی به فراموشی سپرده شد که این کشور در سال (2003) به عراق تجاوز کرد. تجاوز امریکا به عراق نه تنها افراطگرایان مسلمان، بقایای حزب بعث و سایر گروه‌های تروریستی در جهان اسلام را بسیج کرد؛ بلکه گروه طالبان را نیز در افغانستان به کمک حلقات قومی در داخل نظام افغانستان و کشور پاکستان مجدداً روی صحنه آورد. امریکا از پدیده تروریسم نوین به پیمان‌های استفاده کرد که از وجود و حضور کمونیسم در جهان نکرده بود، این کشور به دلیل حمله القاعده به امریکا و خسارات که متقبل شده بود، بسیاری از کشورهای جهان را که مخالف منافع ایالات متحده بودند، دشمن تعریف کرد و بسیج جهانی را علیه آن‌ها سازمان‌دهی نمود. در نهایت نظریه برخورد تمدن‌ها به دلیل بسط اسلام‌هراسی به تقویت تروریسم نوین نیز کمک کرد. به‌ویژه حادثه یازده سپتامبر این تئوری را از قوه به فعل درآورد.

منابع:

- آل غفور، سیدمحسن و رضا صادقیان، 1397. مدرنیته، جهانی شدن و فراگیر شدن تروریسم پسامدرن، سپهر سیاست، سال دوم، شماره 3.
- امیری وحید، مجتبی، 1386. نظریه برخورد تمدن‌ها (هانتینگتون و منتقدان)، چاپ هفتم، مرکز چاپ و انتشارات وزارت خارجه: تهران.
- بهادری، بهنام و مهدی بخشی شیخ احمد، 1388. چیستی تروریسم جدید و ویژگی‌های آن، دوفصلنامه پژوهش سیاست، سال یازدهم، شماره 27، پائیز و زمستان.
- بگوربرت، سیریل، 1386. تعریف تروریسم و چالش نسبی‌گرایی، ترجمه حمید رضازاده، فصلنامه پایدا، سال اول، شماره 1 و 2.
- بیچرانلو، عبدالله، 1391. بازنمایی ایران و اسلام در هالیوود، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
- پورسعید، فرزاد (1388)، تحول تروریسم در روبرو بین الملل، فصلنامه راهبردی، سال دوازدهم، شماره چهاردهم، شمار مسلسل 46.
- 1385----- تروریسم نوین و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران، مطالعات راهبردی، سال نهم، شماره 4.

- تمنا، فرامرز، 1387. سیاست خارجی امریکا در افغانستان: طرح خاورمیانه بزرگ، دولت ملت‌سازی و مبارزه با تروریسم، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی
- جرجیس، فوازای، 1389. امریکا و اسلام سیاسی (رویا رویی فرهنگ‌ها یا تضاد منافع، مترجم سید محمد کمال سروریان چاپ دوم، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی: تهران.
- چامسکی، نوام، 1394. همان که ما می‌گوییم، ترجمه رضا قشلاقی، چاپ چهارم، انتشارات خرسندی: تهران.
- حائری، عبدالهادی، 1386. رویا رویی اندیشگاران مسلمان در کشورهای اسلامی با رویه تمدن بورژوازی غرب، مطالعات تاریخی، سال سوم، شماره 9 و 10.
- دریفوس، رابرت، 1386. پروژه امپراتوری امریکا: بازی شیطان/ چگونه ایالات متحده بند از پای اسلام بنیادگرا گشود، مترجم فریدون گیلانی، جلد اول و دوم، آلمان، انتشارات فروغ.
- رشیدی، بهروز، 1381. فرجام تاریخ در اندیشه‌های معاصر، ناشر دیجیتلی، مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان.
- رضایی، مرتضی، 1397. تأثیر اندیشه‌های سیاسی برنارد لوئیس در ترویج اسلامی‌هراسی در غرب، دانشگاه تربیت مدرس.
- رضایی، علی‌رضا و امیر حشتمی، 1395. نئوتروریسم با تأکید بر تروریسم مذهبی، فصلنامه حبل‌المتین، سال پنجم، شماره چهاردهم.
- زارعان، احمد و امیر مسعود امیر مظاهری، 1395. بازخورد نظریه برخورد تمدن‌ها بر اساس تحولات خاورمیانه در دو دهه اخیر، دو فصلنامه علمی-پژوهشی «پژوهش سیاست نظری» شماره نوزدهم.
- سردارنیا، خلیل‌الله، 1390. بررسی و نقد دو پارادایم رقیب در تبیین اسلام‌گرایی در خاورمیانه (از دهه 1970 به بعد)، مطالعات خاورمیانه، سال هجدهم، شماره چهارم.
- صالحی‌امیری، سید رضا، 1392. مفاهیم و نظریه‌های فرهنگی، چاپ ششم، انتشارات ققنوس، تهران
- عیسی‌زاده، عباس و سید حسین شرف‌الدین، 1395. نظریه برخورد تمدن‌ها چهارچوبی مفهومی درک اسلامی‌هراسی، غرب‌شناسی بنیادی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هفتم، شماره دوم.
- کاستلیز، مانوئل، 1380. عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه، فرهنگ، قدرت و هویت، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر طرح نو.
- کارلسون، اینگمار، 1380. اسلام و اروپا، ترجمه داود وفایی و منصوره حسینی، تهران، چاپ اول، مرکز بازشناسی اسلام و ایران.

- گوهری‌مقدم، ابوزر، 1388. تروریسم جدید: چارچوبی برای تحلیل، دانش‌نامه حقوق و سیاست، شماره 12، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی.
- محمدی، منوچهر، 1392. برخورد تمدن‌ها یا برخورد با نظام سلطه (پارادایم جدید در روابط بین‌الملل)، حکومت اسلامی، سال سیزدهم، شماره دوم.
- هانتینگتون، ساموئل، 1378. برخورد تمدن‌ها و بازسازی نظم جهانی، رفیعی، محمد علی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی؛ تهران
- -----، 1386. برخورد تمدن‌ها؟، در «نظریه برخورد تمدن‌ها: هانتینگتون و منتقدانش»، ترجمه و ویرایش مجتبی امیری‌وحید، چاپ هفتم، تهران: وزارت امور خارجه.
- -----، 1382. نظریه برخورد تمدن‌ها، ترجمه مجتبی امیری، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه.
- یزدانی، عنایت الله و سامان محمدی، 1392. بررسی نقش و جایگاه تروریسم در سیاست خارجی امریکا پس از 11 سپتامبر 2001 تا 2013، فصلنامه پژوهشی روابط بین‌الملل، دوره نخست، شماره نهم.
- سایت فارسی تلویزیون یورونیوز، "یازده سپتامبر، اتفاقی که تاریخ را تغییر داد" (2020 میلادی).
- مصاحبه گالتونگ، یوهان نامزد دریافت جایزه صلح نوبل با مجله آلمانی اشپیگل، هفته‌نامه ترجمان سیاسی، سال ششم.

جنایت علیه اشخاص و حقوق بشردوستانه

عبدالحمید رسولی*

*عضو کادر علمی پوهنتون دعوت

چکیده:

جنایت علیه اشخاص یکی از چالش‌های جدی جامعه بشری شمرده می‌شود که در این مقاله تحقیقی و علمی تلاش شده است که تا آن اعمال و اقداماتی که منجر به جنایت علیه اشخاص و جنایت جنگی می‌گردد مورد بحث قرار گیرد. این مقاله تحقیقی با استفاده از روش کتابخانه‌یی تهیه گردیده است که نوع تحقیق آن تاریخی-توصیفی می‌باشد. سوال محوری این مقاله تحقیقی از این قرار است (کدام اعمال و اقدامات طرف‌های متخاصم، جنایت علیه اشخاص شمرده می‌شود؟) یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که نقض فاحش کنوانسیون‌های ژنو و اسناد معتبر بین‌المللی حقوق بشردوستانه، جنایت علیه اشخاص شمرده می‌شود. به همین اساس، دولت‌ها و جامعه بین‌المللی یک سلسله اقدامات و راهکارهای مناسب را برای جلوگیری از ارتکاب جنایت جنگی و جرایم علیه اشخاص اتخاذ کرده اند که افغانستان هم نیز از این امر مستثنا نبوده و برخی از احکام حقوق داخلی خویش را در «کود جزا» به این امر اختصاص داده است که در این مقاله مورد بحث قرار گرفته است.

واژه گان کلیدی: جنایت، حقوق بشردوستانه، اشخاص، اسناد بین‌المللی، حقوق داخلی.

مقدمه

نقض فاحش حقوق بشردوستانه در میدان‌های نبرد، جنایت علیه اشخاص شمرده شده و برای مرتکبین آن مسؤولیت به بار می‌آورد. تمام تمدن‌ها لزوم رعایت مقررات بشردوستانه همچون حمایت از قربانیان جنگ و رعایت حال اشخاص را مورد شناسایی قرار داده و در فرهنگ‌ها و جوامع قدیم تا امروز موازین و

مقررات بی‌شماری برای جلوگیری از خشونت علیه اشخاص مطرح شده است. حقوق بشردوستانه معاصر با ایجاد نهادهای معتبر و تصویب اسناد بین‌المللی به پایه‌ی اکمال رسید که برای حمایت از فرد انسانی در مخاصمات مسلحانه و جلوگیری از جنایت جنگی نقش برجسته را دارا اند. اما جنگ‌های اخیر به خصوص جنگ در افغانستان، عراق، سوریه، یمن و غیره حکایت از نقض این مقررات و جنایت علیه اشخاص در مخاصمات مسلحانه دارد. هر چند تلاش‌های بی‌شماری برای رعایت حقوق بشردوستانه انجام یافته است؛ اما توفیق چندان به دست نیاورده است.

افغانستان و برخی کشورهای دیگر، بدترین نقض حقوق بشری را تجربه می‌نمایند و به صورت فجیع و گسترده‌ای آن جنایات جنگی صورت می‌گیرد. برای جلوگیری از این وضعیت تأسفبار، ایجاب می‌نماید تا دولت‌ها و نهادهای معتبر بین‌المللی اقدامات و راهکارهای مناسب را اتخاذ نمایند. دریافت راهکارهای مناسب برای جلوگیری از جنایت علیه اشخاص، اهداف اساسی این مقاله علمی را تشکیل می‌دهد. بناء در این نوشته دنبال دریافت پاسخ این سوال هستیم که کدام اعمال و اقدامات طرف‌های مخاصمه، جنایت علیه اشخاص شمرده می‌شود؟ و در ضمن پرسش‌های دیگری مطرح است که کدام اسناد بین‌المللی حقوق بشردوستانه به جنایت علیه اشخاص پرداخته است؟ و چرا حقوق بشردوستانه رعایت نمی‌گردد؟

ظهور پدیده‌های جدید، مانند تروریسم جهانی و مبارزه جنبش‌های آزادی بخش ملی در امر استقلال‌طلبی و تعریف چندگانه از مفاهیم تروریسم و جنگ‌های نامتقارن، چالش‌های جدیدی را فرا راه حقوق بشردوستانه ایجاد نموده است. از سوی دیگر آیا ناکامی حقوق بشردوستانه را در عدم ضمانت اجرای موثر و کافی آن می‌توان جست‌وجو نمود؟

با مطرح شدن این چالش‌ها فرا راه حقوق بشردوستانه در این مقاله علمی و تحقیقی تلاش صورت گرفته است که راهکارهای مناسب و ضمانت‌آزادهای موثر حقوقی و سیاسی را که برای رعایت حال بشری اشخاص، در منازعات مسلحانه مفید می‌باشد، مورد ارزیابی و بررسی قرار داد.

همچنان گردآوری اطلاعات در این تحقیق کتابخانه‌یی بوده که از کتاب‌های معتبر و متون موثق در این مقاله استفاده به عمل آمده است. همچنان این تحقیق از نظر نوع یک تحقیق نوع توصیفی- تاریخی است که بر اسناد موجود تمرکز شده است.

البته این تحقیق از چند بعد دارای اهمیت بوده و نیز ضرورت می‌باشد که چنین یک کار علمی صورت بگیرد. آگاهی جامعه ملی و طرف‌های درگیر در مخاصمات مسلحانه از آن اقدامات و فعالیت‌های که منجر به جنایت علیه اشخاص می‌گردد که دارای اهمیت بوده و یک ضرورت پنداشته می‌شود. چون این کار علمی سبب خواهد شد تا در روشنایی‌اش، از انجام آن اعمال و اقدامات جلوگیری

صورت گیرد. از طرف دیگر، شناخت از حقوق بشردوستانه سبب رعایت حقوق بشردوستانه و مانع انجام اعمال جنایات جنگی خواهد شد. اهمیت دیگری این پژوهش در بومی شدن آن خواهد بود. بناء چنین تحقیق که در مطابقت با نظام حقوقی افغانستان انجام شده است و در این روزها و شرایطی که ما شاهد نقض گسترده‌ای حقوق بشردوستانه و انجام اعمال جنایت جنگی در کشور هستیم، چنین تحقیق با در نظر داشت نظام حقوق ملی و اسناد معتبر بین‌المللی دارای اهمیت بوده و یک ضرورت در کشور ما پنداشته می‌شود.

پیشنه تحقیق

در خصوص موضوع یاد شده می‌توان چنین یادآوری نمود که قبلاً در مورد اقدامات جنایت کارانه علیه اشخاص در مخاصمات مسلحانه، کارهای انجام شده که شامل برخی از کتاب‌ها و اسناد تقنینی معتبر می‌گردد که در زیر به گونه نمونه از چند اثر نوشته شده در این خصوص یادآوری می‌کنیم:

- محمد رضا ضیایی بیگدلی (1392) در کتاب حقوق بشردوستانه بین‌المللی خویش، مبحثی را تحت عنوان جنایت علیه اشخاص مطرح نموده است که برخی اقدامات دولت‌ها و طرف‌های منازعه را که منجر به نقض کنوانسیون‌های 1949 و پروتکل‌های 1977 می‌گردد- هم در جنگ‌های بین‌المللی و هم در جنگ‌های غیر بین‌المللی، جنایت علیه اشخاص دانسته است.

- شیرجان هدفمند، (1392) در کتاب حقوق منازعات مسلحانه، به موضوع جنایت جنگی و جنایت علیه بشریت و مجازات آن را طبق اساسنامه محکمه جنایی بین‌المللی به بحث و بررسی گرفته است.

- جفری رابرت سون (1383) نیز در اثر خویش، جنایت علیه بشریت را مورد پژوهش و تحقیق همه جانبه قرار داده و چگونگی محاکمه جنایت کاران جنگی را توسط محاکم بین‌المللی از جمله جنرال پینوشه و صدام حسین در عراق و برخی دیگری از محاکمه جنایت کاران جنگی را بعد از جنگ جهانی دوم و یوگوسلاویای سابق و رواندا به بررسی گرفته است که تفاوت آن با مقاله فعلی در مطرح کردن ضمانت اجرای متعدد سیاسی و حقوقی و نقش کود جزای افغانستان در این مقاله می‌باشد.

- جمشید ممتاز و امیرحسین رنجبریان (1393) در کتاب حقوق بین‌الملل بشردوستانه به جنایات علیه بشریت در جنگ‌های داخلی بیشتر پرداخته است که کمتر دیگران به این مشکل توجه نموده اند.

اما آنچه که در این مقاله اهمیت دارد تفاوت از دیگر پژوهش‌ها می‌باشد، مطرح نمودن انواع ضمانت اجراها در سطح بین‌المللی و به سطح داخلی کشورها، کود

جزای 1396 افغانستان می‌باشد. کود جزای افغانستان به عنوان معتبرترین سند تقنینی افغانستان اعتبار بیشتری به آن بخشیده است.

نوآوری و جنبه‌های جدید بودن تحقیق کنونی در این است که اگرچه کتاب‌ها، مطالب و مقالات بی‌شماری در مورد جنایت علیه اشخاص و جنایت جنگی توسط دانشمندان حقوق، تألیف شده و در اختیار دولت‌ها و طرف‌های درگیر در منازعات مسلحانه قرار گرفته است، ولی با آنچه در این مقاله مطرح شده است، تفاوت‌های زیاد دارد که از جمله جنبه‌های جدید بودن این تحقیق می‌توان به معرفی جدیدترین و مهم‌ترین ضمانت اجراها، راهکارهای مناسب برای رعایت حقوق بشردوستانه-هم در سطح بین‌المللی و استفاده از قوانین داخلی افغانستان برای مرتکبین جنایت علیه اشخاص نام برد که در سایر تحقیقات انجام شده به آن توجه چندانی نشده است.

مفهوم جنایت علیه اشخاص

جنایت علیه اشخاص بخشی از جنایات جنگی و جرایم بین‌المللی شمرده می‌شود که در اثر نقض فاحش قوانین، اسناد و عرف‌های بین‌المللی مخاصمات مسلحانه به وقوع می‌پیوندد و طبق ماده 337 کود جزای افغانستان ارتکاب هر یک از اعمال ذیل علیه اشخاص یا اموال تحت حمایت احکام مندرج کنوانسیون ژنیو صورت می‌گیرد، جرم جنگی شمرده می‌شود.

قتل عمد، شکنجه یا رفتار غیرانسانی، آزمایش‌های بیولوژیکی، ایجاد رنج عمدی، اجبار به خدمت در اردوی دشمن، دریغ کردن یک محکمه عادلانه، تبعید غیرقانونی، گروگان‌گیری، حمله به غیر نظامیان، حمله به کارکنان امور بشردوستانه و یا پاسداران صلح و سایر رفتارهای توهین‌آمیز و تحقیرآمیزی که خلاف کرامت انسانی بوده باشد را در بر می‌گیرد. (هدفمند، 1392: 271)

اسناد بین‌المللی حقوق بشردوستانه برخی اقدامات و اعمال مخالف کرامت انسانی را که طرف‌های درگیر در یک مخاصمات مسلحانه علیه اشخاص و افرادی که در درگیری‌های مسلحانه هیچ‌گونه سهم ندارند و یا به نحوی خارج از کارزار نبرد شده‌اند. جنایت علیه اشخاص و جنایت جنگی شمرده و آن‌ها را قابل حمایت دانسته‌اند.

افراد قابل حمایت کسانی هستند که در جنگ‌ها سهم نیستند، مانند غیرنظامیان و یا کسانی که دیگر توان رزمیدن را در میدان نبرد ندارند، بدین معنی است که علاوه از غیر نظامیان که شرکت مستقیم در مخاصمات مسلحانه ندارند، برخی از اشخاص نظامی هم مانند غیر نظامیان مصئون از حملات هستند. این‌گونه مصئونیت به کسانی داده می‌شود که در وضعیت خارج از نبرد قرار می‌گیرند. این افراد شامل، زخمیان، بیماران و کشتی شکستگان در دریا و نیز شامل کسانی می‌شود که خود را تسلیم دشمن کرده‌اند، مانند اسیران جنگ. این افراد در هر نوع

منازعات مسلحانه-چه منازعات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی- قابل حمایت هستند و نباید مورد حمله قرارگیرند. (نواده توپچی، 1392: 160-161)

ممنوعیت حمله به چنین اشخاص در یک تعداد اسناد بین‌المللی بشردوستانه و نهادهای قضایی بین‌المللی مانند: ماده 24 کنوانسیون چهارم لاهه 1907 و کنوانسیون چهارم 1949 ژنو و مواد 48 و 51 پروتکل الحاقی اول، 1977 ژنو و در ماده 8 اساسنامه محکمه بین‌المللی جنایی وضاحت دارد و حتی اسناد داخلی کشور ما در کود جزا (1396) در ماده‌های 337-338-339 از جرم جنگی و جنایت علیه اشخاص بحث نموده و مجازات‌های را برای مرتکبین آن پیش‌بینی نموده است.

جنایت علیه اشخاص در جنگ‌های بین‌المللی

منظور از جنگ‌های بین‌المللی یا مخاصمات مسلحانه بین‌المللی طبق بند یک ماده دو مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه 1949 ژنو، جنگ میان دو یا چند دولت است و منظور از دولت گروه‌های مستقل دارای حاکمیت است؛ مانند: جنگ میان کشور ایران و کشور عراق، کشور ایالات متحده آمریکا و کشور عراق. (شفیع‌ص، بافتی، 1392: 49)

در درگیری‌های مسلحانه بین‌المللی، جنایات جنگی زیر جنایات علیه اشخاص قلمداد شده و در زمره نقض‌های فاحش و یا جدی حقوق بشردوستانه محسوب می‌شوند، به ویژه هنگامی که به عنوان قسمتی از یک برنامه یا خط مشی یا در قالب ارتکاب گسترده صورت گرفته باشد. (بیگ دلی، 1392: 340)

- 1- کشتار عمدی؛
- 2- شکنجه یا هرگونه رفتار غیر انسانی، از جمله آزمایش‌های زیست‌شناختی؛
- 3- فراهم آوردن موجبات رنج عظیم یا صدمه شدید به جسم یا سلامتی؛
- 4- واداشتن اسیران یا دیگر اشخاص مورد حمایت به خدمت در نیروهای نظامی یک طرف مخاصمه؛
- 5- محروم کردن عامدانه اسیران جنگی یا دیگر اشخاص مورد حمایت از حق دادرسی منظم، منصفانه، قانونی و بی‌طرف؛
- 6- بیرون راندن یا انتقال غیرقانونی یا حبس غیرقانونی اشخاص؛
- 7- گروگان‌گیری؛
- 8- هدایت عمدی حملات علیه جمعیت غیرنظامی یا افراد غیرنظامی که مشارکت مستقیم در درگیری‌ها ندارند؛
- 9- هدایت عمدی حملات علیه جمعیت کارکنانی که در خدمت کمک‌های بشردوستانه مأموریت‌های حفظ صلح به موجب منشور ملل متحد به کار گرفته می‌شوند؛

- 10- آغاز عمدی یک حمله با علم به این که چنین حمله‌ای باعث تلفات جانی یا صدمات جسمانی به افراد غیر نظامی خواهد شد. به نحوی که این صدمات در مقایسه با مجموع امتیاز یا برتری نظامی مستقیم و ملموس که مورد انتظار است، آشکارا زیاده از حد باشد؛
- 11- کشتن یا مجروح کردن رزمنده‌ای که سلاح خود را بر زمین گذاشته یا وسیله‌ای برای دفاع ندارد و به اختیار خود تسلیم شده است؛
- 12- سوء استفاده از پرچم متارکه جنگ، پرچم یا نشانه نظامی یا لباس‌های متحدالشکل دشمن یا سازمان ملل متحد یا علائم مشخصه عهد نامه‌های ژنو، به نحوی که منجر به مرگ یا آسیب شدید به اشخاص شود؛
- 13- اقدام قدرت اشغالگر به انتقال بخش‌هایی از جمعیت غیر نظامی خود به طور مستقیم یا غیرمستقیم به داخل سرزمینی که اشغال کرده، یا بیرون راندن یا انتقال تمام یا بخش‌های از جمعیت سرزمینی اشغالی به داخل این سرزمین یا به خارج از آن؛
- 14- قرار دادن اشخاص تحت اختیار یک طرف متخاصم در معرض نقض بدنی یا موضوع آزمایش پزشکی یا علمی که نه به لحاظ درمان پزشکی، دندان پزشکی یا بیمارستانی شخص مورد نظر توجهی داشته و نه به صلاح وی باشد و نهایتاً به مرگ شخص یا اشخاص مذکور منتهی شده یا سلامتی‌شان را به طور جدی به مخاطره افکند؛
- 15- کشتن یا مجروح کردن خابینانه افرادی که به کشور یا ارتش دشمن تعلق دارند؛
- 16- اعلام این که به هیچ کسی امان داده نخواهد شد؛
- 17- اعلام این مطلب که حقوق و دعاوی اتباع دشمن در هر دادگاه قانونی، لغو، معلق یا غیرقابل استماع است؛
- 18- واداشتن اتباع طرف دشمن به مشارکت در عملیات جنگی علیه کشور خود و حتی اگر آنان پیش از آغاز جنگ در خدمت طرف متخاصم بوده باشند؛
- 19- استعمال سم یا سلاح‌های سمی؛
- 20- استفاده از گازهای خفه کننده، سمی یا سایر گازها و کلیه مایعات، مواد یا وسایل مشابه؛
- 21- استفاده از گلوله‌های که به آسانی در بدن انسان منبسط یا پخش می‌شوند، مانند گلوله‌هایی که دارای پوسته سختی هستند که تمام هسته را نمی‌پوشانند یا گلوله‌هایی که روی پوسته آن‌ها شکاف‌هایی ایجاد شده است؛
- 22- به کار بردن سلاح‌های پرتاب شونده، مواد و روش‌های جنگی که دارای خاصیت آسیب‌رسانی بیش از اندازه یا رنج غیر ضروری ایجاد می‌کنند یا برخلاف حقوق بین‌الملل، درگیری‌های مسلحانه، سلاح‌هایی ذاتاً غیر دقیق

هستند، مشروط بر آن که این سلاح‌ها موضوع یک ممنوعیت جامع قرار داشته باشند؛

23- هتک کرامت فردی، به ویژه رفتار تحقیر آمیز و اهانت بار؛
24- ارتکاب تجاوز جنسی، بردگیری جنسی، فاحشه‌گی اجباری یا و اداشتن به فحشاء حاملگی اجباری، عقیم کردن اجباری یا هر شکل دیگر خشونت جنسی؛

25- استفاده از حضور غیرنظامیان یا دیگر اشخاص تحت حمایت برای مصون نگهداشتن نقاط، مناطق یا نیروهای نظامی مشخص و متمایز از عملیات نظامی؛

26- هدایت عمدی حملات علیه کارکنان بهداری که به موجب حقوق بین‌الملل از علایم مشخصه عهدنامه‌های ژنو استفاده می‌کنند؛

27- گرسنه نگهداشتن عمدی غیر نظامیان به عنوان یک روش جنگی از طریق محروم کردن آنان از موادی که برای بقای شان ضروری است، از جمله ایجاد مانع عمدی برسر راه کمک‌های امدادی مقرر در عهدنامه‌های ژنو؛

28- فراخوان کودکان زیر سن 15 سال به خدمت در نیروهای مسلح ملی یا ثبت نام از میان داوطلبان این سنین برای عضویت در نیروهای فوق یا به کارگرفتن آنان جهت مشارکت فعالانه در درگیری‌ها؛

29- تاخیر غیر موجه در بازگرداندن اسیران جنگی یا غیر نظامیان به میهن‌شان پس از پایان مخاصمات فعال. (بیگ دلی، 1392: 342)

30- اقدامات مقابله به مثل علیه اشخاص و اموال مورد حمایت؛

31- طبق ماده 23 کنوانسیون چهارم ژنو 1949. هر دولت متعهد به کلیه محمولات دارو و لوازم بهداری و اشیای لازم جهت مراسم مذهبی که منحصراً برای نفوس کشوری دولت متعهد دیگر ولو دشمن فرستاده شود آزادی عبور اعطاء خواهد کرد. همچنین به هرگونه محمولات خوار و بار ضروری و ملبس و مواد مقوی مخصوص اطفال کمتر از 15 سال و زنان باردار یا تازه‌زا آزادی عبور خواهد داد. (آشنایی با حقوق بشردوستانه و کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو، 1381: 155)

جنایت علیه اشخاص در جنگ‌های غیر بین‌المللی

اساساً طرفین مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی، دولت و شورشیان می‌باشند. بنا بر ماده یک پروتکل دوم، پروتکل حاضر، بر تمام مخاصمات مسلحانه‌ای که تحت پوشش پروتکل اول نیستند و در سرزمین یکی از دول معظم متعقد بین نیروهای نظامی و نیروهای نظامی مخالف یا گروه‌های نظامی سازمان‌یافته در جریان است، اعمال می‌شود. این ماده به طور صریح طرفین مخاصمه مسلحانه غیر بین‌المللی را تعیین می‌کند. به نظر می‌رسد که این ماده معیارهای را تعیین کرده است، برای

این‌که رقبا به عنوان نیروهای نظامی مخالف یا گروه‌های نظامی سازمان‌یافته تلقی شوند.

در وهله نخست نیروهای نظامی مختلف یا گروه‌های نظامی سازمان‌یافته باید دست به عملیات نظامی در بخش از قلمرو کشور بزنند. در قدم دوم، عملیات نظامی باید مداوم و متمرکز باشد و در نهایت، نیروهای نظامی مخالف یا گروه‌های نظامی سازمان‌یافته باید تحت هدایت یک فرمانده مسؤول باشند.

در زمان معاصر، مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی بیشترین حجم مخاصمات را به خود اختصاص می‌دهند. مقدمه پروتکل دوم 1977 اصول بشردوستانه را به عنوان مبنای حمایت از افراد در مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی به رسمیت می‌شناسد در واقع پروتکل اصول بشردوستانه و تضمینات بنیادین رفتار انسانی را برای تمام اشخاص خارج از صحنه نبرد مورد تایید قرار می‌دهد.

هرگونه نقض اصول بنیادین را در جنگ‌های داخلی یا منازعات مسلحانه داخلی جنایت علیه اشخاص و جنایت جنگی تلقی می‌نماید. طبق ماده 4 پروتکل دوم اعمال ذیل در زمره جنایت علیه اشخاص شمرده می‌شود. (قوام آبادی، 1389: 81)

الف- ماده سوم مشترک کنوانسیون‌های 1949 ژنو، در صورت وقوع منازعه مسلحانه دارای خصوصیت غیر بین‌المللی در قلمرو یکی از طرفین عالی متعاقدین هر یک از طرفین منازعه مستلزم به رعایت، حد اقل احکام ذیل می‌باشد:

1- اشخاصی که در مخاصمات اشتراک فعال نداشته، به شمول اعضای نیروهای مسلح که سلاح بر زمین گذاشته اند، یا کسانی که بنا بر مریضی، جرحه، توقیف یا هر علت دیگری از جنگ خارج شده‌اند، باید در تمام شرایط مورد برخورد انسانی به دور از هرگونه تفکیک بر بنیاد نژاد رنگ، دین یا عقیده، جنس یا ثروت، یا هر معیار مشابه قرار گیرند. بناء ارتکاب اعمال ذیل در ارتباط به اشخاص فوق الذکر، در همه شرایط و در هر مکان همواره ممنوع باقی می‌ماند:

- خشونت علیه زندگی، به خصوص هر نوع قتل، ایراد صدمه، برخورد ظالمانه و شکنجه.

- گروگان‌گیری. (کنوانسیون ژنو 1949، 2013: 178)

- هتک حرمت بر وقار انسان، به خصوص رفتار یا برخورد توهین‌آمیز و تحقیر کننده.

- اصدار و اجرای حکم بدون قضاوت قبلی که از جانب محکمه ذیصلاح حامل کلیه تضمیناتی که از نظر مردم متمدن لازم است، صورت گرفته باشد.

2- اشخاص مجروح و مریض جمع‌آوری شده و مورد مراقبت قرار می‌گیرد.

ب- برخورد انسانی. (ماده 4 ضمانت اجراهای اساسی)

- 1- همه افرادی که در درگیری‌ها شرکت مستقیم نداشته یا شرکت آن‌ها در درگیری خاتمه یافته-چه آزادی‌شان محدود شده یا نشده باشد، استحقاق دارند که شخصیت، عقاید و اعمال مذهبی آن‌ها محترم شمرده شود و آن‌ها باید در همه اوضاع و احوال از برخورد انسانی بدون هیچ‌گونه تبعیض ناروا بهره‌مند باشند. همچنین ممنوع است که حکم داده شود که هیچ‌کس نباید زنده باقی بماند. (اسماعیل نسب، 1393: 432)
- 2- بدون هیچ‌گونه خدشه‌ای نسبت به اصول پیش گفته شده، اعمال ذیل علیه افرادی که در پاراگراف 1 به آن‌ها تصریح شده در هر زمان و هر مکان که باشد ممنوع و باید ممنوع باقی بماند:
 - تعرض به زندگی، سلامت و موجدیت جسمی و روحی اشخاص به و یژه قتل عمد و برخورد خشونت‌آمیز همانند شکنجه، قطع عضو یا هرنوع مجازات جسمی.
 - مجازات‌های دسته جمعی.
 - گرونگیری.
 - اعمال تروریستی
 - هتک حرمت به شأن انسانی، به ویژه تحقیر کردن، خفیف کردن، زناى به عنف، فحشای اجباری و هرنوع تعرض بیشرمانه.
 - بردگی و تجارت برده در هرنوع آن.
 - غارت.
 - تهدید با ارتکاب هریک از اعمال پیش گفته.
- 3- کودکان باید تحت مراقبت و کمک‌های که برای آن‌ها لازم است به ویژه موارد ذیل قرارگیرند:
 - آن‌ها باید تحت تعلیم و تربیت مشتمل برتعلیم و تربیت مذهبی و اخلاقی به صورتی که والدین آروزو داشته اند و در صورت فقدان والدین کسانی که مسؤول مواظبت از آن‌ها هستند، آروز داشته‌اند قرار بگیرند.
 - همه مراحل متناسب برای تسهیل پیوستن خانواده‌هایی که موقتاً از هم جدا شده اند و باید معمول گردد.
 - کودکانی که به سن 15 سال نرسیده‌اند نه مجاز است که به استخدام نیروها یا گروه‌های مسلح درآیند و نه مجاز است که در منازعات شرکت نمایند.
 - حمایت ویژه‌ای که به موجب این ماده برای اطفال زیرسن در نظرگرفته شده باید حتی در صورت که آن‌ها علی‌رغم پاراگراف فوق، در جنگ شرکت مستقیم نموده و اسیر شده‌اند قابل اجرا باقی بماند.

- اگر ضرورت داشته باشد اقداماتی به عمل خواهد آمد و تا آنجا که ممکن است با رضایت والدین یا اشخاصی که به موجب قانون یا عرف اصولاً مسؤول مراقبت از اطفال هستند، اطفال به طور موقت از منطقه جنگی به مناطق امن‌تر در داخل کشور انتقال یافته تضمین شود که آن‌ها توسط افرادی که مسؤول حفظ و سلامتی و تندرستی آن‌ها هستند، همراهی شوند.

ج- ماده 8 اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی با جرم انگاری سربازگیری از کودکان زیر پانزده سال، تا حدودی مقررات اسناد حقوق بشردوستانه را کاملتر می‌کند. (ممتاز- 1393: 129)

مطابق این ماده، نام‌نویسی یا سربازگیری از کودکان زیر پانزده سال در نیروهای مسلح یا به کارگرفتن آنان برای مشارکت فعال در عملیات جنگی، چه در مخاصمات بین‌المللی و چه در مخاصمات داخلی، جنایت جنگی است و با رعایت ترتیبات اساسنامه مشمول صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی خواهد بود. طبق بند 1 ماده 4 پروتکل

دوم، زنان نیز همانند سایر افرادی که در منازعات شرکت ندارند، استحقاق رفتار انسانی را داشته و باید به شخصیت آن‌ها احترام گذارند. طبق بند 2 همین ماده هتک حرمت به شان انسانی و رفتارهای تحقیرآمیز، تجاوز به عنف، فحشای اجباری و هرنوع اهانت و تعرض بی‌شرمانه در هر زمان و مکان که باشد ممنوع است و ممنوع باقی خواهد ماند. در مواد 5 و 6 پروتکل دوم نیز حمایت‌های خاص از زنان در نظر گرفته شده است.

ماده 7 اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی « تجاوز جنسی، بردگیری جنسی، فحشای اجباری، حاملگی اجباری، عقیم‌سازی اجباری و هرنوع خشونت جنسی دیگر در همین حد و اندازه» را جنایت علیه بشریت توصیف و جزء جنایات مشمول صلاحیت دیوان قرار داده است.

ماده 8 اساسنامه دیوان مربوط به جنایات جنگی ارتکاب همین اعمال را، هم در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و هم در مخاصمات مسلحانه داخلی، در اعداد فهرست بلند جنایات جنگی و قابل تعقیب، محاکمه و مجازات در دیوان کیفری بین‌المللی اعلام می‌کند به ویژه هنگامی که در قالب یک برنامه یا سیاست یا به صورتی گسترده واقع شده باشند. (ممتاز، 1393: 130)

همچنین در رویه‌ای قضایی بین‌المللی، تجاوز به زنان در هنگام منازعات مسلحانه شکنجه به حساب آمده است و عاملان آن به عنوان ارتکاب به جنایت ضد بشری و ژنوساید به مجازات‌های بسیار شدید محکوم خواهند شد.

ضمانت اجراء و راه‌کارها

الف- اجرای حقوق بشردوستانه در سطح بین‌الملل

اجرای حقوق بشردوستانه عبارت از مجموعه اقداماتی است که دولت‌ها هم در زمان صلح و هم در زمان جنگ، برای تضمین اجرای تعهدات حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر عهده دارند.

نقض حقوق بین‌المللی بشردوستانه توسط دولت‌ها، تقریباً در هر مخاصمه مسلحانه ارتکاب یافته است. با این حال، هم گزارش‌های منتشره و هم یافته‌های داخلی نشان داده‌اند که مقررات حمایتی حقوق بین‌الملل بشردوستانه در بسیاری از موارد به پیش‌گیری یا کاهش مهم آلام بشری انجامیده است. (فلک، 1387: 686) حقوق بین‌الملل نیز به مانند سایر نظام‌های حقوقی برخی از مسایل مرتبت با تخلفات از حقوق بشردوستانه را مورد توجه قرار داده هر چند این امر دلیل برای بی‌توجهی به تخلفات نیست. سیستم‌های حقوقی آنچه را که شهروندان باید انجام دهند، مقرر نموده‌اند، مساله‌ای که تحقق آن کاملاً به اثربخشی اجرای قانون بستگی دارد. برای اجرای مؤثر حقوق بشر دوستانه ضروری است که مفاد آن به وسیله افراد درگیر در مخاصمه شناسایی شود.

این افراد باید مطلع باشند که تخلفات با پیامدهای انضباطی یا کیفری همراه خواهد بود و تخلف مستمر ممکن است به تطویل درگیری بی‌انجامد. در این خصوص، ملتزم به حقوق بشردوستانه، به نفع هم طرف‌های مخاصمه است. تحولات در یوگوسلاوی سابق به ویژه نشان داد که افکار عمومی و از همه مهم‌تر رسانه‌های گروهی در موقعیتی هستند که مخاصمات را تحت نظارت شدیدی خود دارند و نقض‌های حقوق بشردوستانه را مستندسازی می‌کنند.

علاوه بر این، تمایل به استفاده از طیف مستندسازی عمومی به مثابه یک صلاح برای بازداشتن از ارتکاب تخلف و همچنین ایجاد بنیان‌های برای تعقیب بعدی (جنایت کاران جنگی)، بسیار زیاد است. تحقیقات و پی‌جویی‌های حقیقت‌یابی شورای امنیت و کمیسیون حقوق بشر در باره قضیه یوگوسلاوی سابق نیز به نظر می‌رسد در این چارچوب باشند. جدای از این، همه رهبران نظامی یا نهادهای سیاسی مربوط، خود را متعهد ملتزم به تحقیق در مورد موارد احتمالی تخلف از حقوق بشردوستانه، سرکوب آن‌ها و مستندسازی تحقیقات و تدابیر اتخاذ در این راستا می‌بینند.

مولفه‌های زیر می‌توانند طرف‌های مخاصمه را وادار سازند تا از هر نوع نقض حقوق مخاصمات مسلحانه و جنایت علیه اشخاص و جرایم جنگی خودداری و از آن جلوگیری و از این طریق مفاد مقررات حقوق بین‌الملل بشردوستانه را اجرا نمایند.

این اقدامات عبارتند از:

- پذیرش حقوق بشردوستانه در حقوق داخلی کشورها؛ (بیگ دلی-)

-تعهد متقابل دولت‌ها و طرف‌های درگیر به رعایت حقوق بشردوستانه در میدان نبرد؛

- ترس از اقدامات تلافی‌جویانه؛
- تدابیر انضباطی و کیفری؛
- بیم از پرداخت غرامت؛
- اقدامات قدرت‌های حامی و جانپوشان آن‌ها؛
- یافته‌های کمیسیون بین‌المللی حقیقت‌یاب؛
- فعالیت‌های کمیته بین‌المللی صلیب سرخ؛
- فعالیت‌های دیپلماتیک؛
- اقدامات اجرای ملی؛
- محکومیت فردی و مسؤولیت افراد؛
- توجه به افکار عمومی؛ (فلک، 1387: 687)
- حمایت از علایم صلیب سرخ و هلال احمر؛
- نصب مشاوران حقوقی در نیروهای مسلح خود؛
- اشاعه و ترویج حقوق بین‌الملل بشردوستانه؛
- آموزش کارکنان بشردوستانه؛
- حفظ انضباط.

تعهد به رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه، هم دولت‌ها را به عنوان متعاقدین حقوق بین‌الملل بشردوستانه و هم فرماندهان و آمرین مافوق را به عنوان مدیران نبرد و هم افراد را به عنوان رزمندگان مورد توجه قرار می‌دهد که عوامل و انگیزه‌های رعایت و گردن نهادن به این حقوق متنوع هستند که نیاز به بحث بیشتر دارد.

ب-ضمانت اجرا در حقوق بشر دوستانه بین‌المللی اسلامی

حقوق به خودی خود اجرا نمی‌شود؛ بلکه عملی می‌خواهد که اجرای آن را به عهده بگیرد. در دین اسلام ایمان به خداوند به عنوان مبداء هستی و قاضی در روز جزا و ایمان به قیامت به عنوان روز جزا و پاداش در دادگاه عدل الهی، قویترین ضامن اجرا است که انسان را متعهد می‌سازد تا به دستورات دین و پیامبر اسلام عمل نماید. با اجتناب از ظلم و رزایل و نزدیک شدن به عدالت و فضایل، خود را تزکیه نماید که (قدالغ من زکیهها) رستگار کسی است که خود را از آلودگی‌ها پاکیزه نماید. این جاست که مهار نمودن احساسات و کنترل عواطف، حتی در میدان جنگ آسان می‌شود. سرباز مسلمان خود را مسؤول می‌داند که حتی در برابر دشمن بر خورد کریمانه داشته باشد. "ان اکرمکم عندالله اتقکم" چون مکرم‌ترین انسان در نزد خدا ج با تقواترین انسان است و در عین جنگیدن به تزکیه نفس

پرداخته، حقوق بشردوستانه اسلامی را رعایت نماید، تابا استعانت از تقوا از سکوی طبیعت به قله‌ای کرامت نایل گردد. (مجموعه مقالات اسلامی، 1386: 193)

در نتیجه حقوق بشردوستانه بین‌المللی اسلامی، فرآورده‌های قراردادهای سیاسی دیپلمات‌ها یا محصل کنوانسیون‌ها، اکادمیسین‌ها و تیوریسن‌های شرق و غرب نیست که صرفاً وجود اعتباری داشته باشد و تردستان دنیای سیاست بتوانند آن را با حیل‌های دیپلماتیک نقض کنند.

بلکه حقوق بشردوستانه بین‌المللی اسلامی هدیه وحی است که در جان و ایمان مسلمانان ریشه دارد. فراتر از مرزهای زمان، مکان، رنگ و خون همیشه ثابت است؛ چون بخشی از دین خداوند ج است با فطرت بشر آشنا و هماهنگ است، برای هر انسان گوارا ست مردم دنیا دیر باشد یا زود به این حقیقت می‌رسند که اسلام به دنبال انسان‌سازی است و انسان‌کشی را مردود شماریده و فقط از حریم کرامت انسانی در برابر تجاوز دفاع و پاسداری می‌نماید و بس.

ج-ضمانت اجراء در حقوق داخلی

وضاحت کود جزای افغانستان (1396)

ارتکاب جرم جنگی و مجازات جرم جنگی

جرایم جنگی:

الف-ارتکاب جرم جنگی

ماده 337: ارتکاب یکی از اعمال ذیل که علیه اشخاص یا اموال تحت حمایت احکام مندرج کنوانسیون ژنو صورت گیرد، جرم جنگی شناخته می‌شود. (کودجزا، 1396: 334)

1-قتل عمد.

2-شکنجه یا رفتار غیرانسانی از جمله آزمایش‌های بیولوژیکی.

3-واردکردن عمدی درد و رنج شدید یا آسیب جدی به بدن یا سلامت اشخاص.

4-تخریب و ضبط گسترده‌ای اموال که ضرورت‌های نظامی را توجیه نمی‌کند و به صورت غیر قانونی و خود سرانه صورت گرفته باشد.

5-مجبور ساختن اسیر جنگی یا سایر اشخاص مشمول حمایت کنوانسیون ژنو به خدمت در نیروهای متخاصم یا دشمن.

6- محروم کردن عمدی اسیر جنگی یا سایر اشخاص مشمول حمایت از حق برخورداری از محکمه عادلانه و قانونی.

7- اخراج یا انتقال غیرقانونی یا حبس غیرقانونی.

8-گروگان گیری.

ب- مجازات جرم جنگی:

ماده 338: مرتکب جرم جنگی مندرج ماده 337 این قانون طور ذیل مجازات می‌گردد:

- 1- در صورت ارتکاب جرم مندرج جزء 1 اعدام.
- 2- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج اجزای 2 و 3 به حبس دوام، درجه 1.
- 3- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج اجزای 4 تا 6 به حبس دوام، درجه 2.
- 4- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج اجزای 7 و 8 به حبس دوام، طویل.

ج- جرایم در حکم جرایم جنگی

ماده 339:

1. ارتکاب یکی از اعمال ذیل در ارتباط با منازعات مسلحانه که نقض قوانین و عرف و حقوق بین‌الملل حاکم بر منازعات مسلحانه می‌باشد، در حکم جرایم جنگی شناخته می‌شود.
 - 1- هدایت عمدی حملات علیه اشخاص غیر نظامی به صورت عموم یا اشخاصی غیر نظامی‌ای که مشارکت مستقیم در منازعات مسلحانه نداشته باشد.
 - 2- کشتن یا مجروح کردن نظامی که دست از جنگ کشیده یا داوطلبانه تسلیم شده یا وسیله‌ای برای دفاع از خود ندارد.
- مرتکب جرایم مندرج فقره (1) این ماده قرار ذیل مجازات می‌شود:
- 1- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج اجزای 1 تا 11 به حبس دوام درجه-1.

د- سایر موارد جرایم جنگی:

ماده 340:

- 1- در صورت بروز مخاصمات مسلحانه که جنبه بین‌المللی ندارد، ارتکاب یکی از اعمال ذیل در منازعه مسلحانه علیه اشخاصی که در منازعه مسلحانه به صورت فعالانه شرکت ندارند، مانند اعضای نیروهای مسلح که دست از جنگ کشیده‌اند. اشخاصی که به علت بیماری، مجروحیت یا اسارت یا دلایل دیگر از جنگ معذور محسوب می‌شوند، نیز جرم جنگی شناخته می‌شود:
- 1- خشونت علیه تمامیت جسمی شخص مانند قتل، قطع عضو، رفتارهای ظالمانه یا شکنجه.
- 2- اهانت شدید به کرامت انسانی به خصوص رفتار توهین آمیز.
- 3- گروگان‌گیری.
- 4- صدور حکم مجازات و اجرای اعدام بدون موجودیت حکم قبلی صادر شده از طرف محکمه‌ای که بطور قانونی تشکیل شده است و تمام تضمین‌های قضایی ضروری را تامین نماید.

- 2- مرتکب جرایم مندرج فقره 1 این ماده قرار ذیل مجازات می‌گردد:
 - 1- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج جزء 1 به حداکثر مجازات جرم ارتکابی مندرج این قانون.
 - 2- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج اجزای 2 و 3 به حبس طویل بیش از ده سال. (کودجزا، 1396: 345)
 - 3- در صورت ارتکاب جرم مندرج جزء 4 به حد اکثر حبس طویل و در صورت صدور حکم اعدام، به حبس دوام درجه- 1 و در صورت اجرای آن به اعدام.

نتیجه‌گیری

در جمع‌بندی این مقاله معلوم گردید که طرف‌های درگیر در مخاصمات مسلحانه با نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی مرتکب جنایت علیه اشخاص گردیده و مسئولیت برای آن‌ها متوجه می‌گردد که این نقض‌ها طبق اسناد حقوق بشردوستانه نه تنها در جنگ‌های بین‌المللی بلکه در جنگ‌های غیر بین‌المللی هم مطرح شده است.

اسناد بین‌المللی حقوق بشردوستانه؛ یعنی مقررات لاهه 1907، کنوانسیون‌های 1949 ژنو و پروتکل‌های 1977 که از معتبرترین اسناد حقوق بشردوستانه بین‌المللی شمرده می‌شوند، به رعایت حال اشخاص در منازعات مسلحانه بین‌المللی بیشتر توجه نموده است و ناقضین آن را جنایت کار جنگی شمرده‌اند. ماده سوم مشترک و برخی از پروتکل‌ها 1977 و اساسنامهٔ محکمه بین‌المللی جنایی 1998 و قواعد عرفی بشردوستانه نه تنها به رعایت حال افراد در جنگ‌های بین‌المللی

بلکه به رعایت حال افراد در جنگ‌های غیر بین‌المللی توجه نموده و مرتکبین آن را جنایت کاران جنگی قلمداد نموده است. نقش نهادهای بین‌المللی و دادگاه‌های بین‌المللی را در راستای حمایت و رعایت حال اشخاص در درگیری‌های مسلحانه نمی‌توان نادیده گرفت.

همچنان دولت‌ها و نهادهای مهم بین‌المللی یک سلسله اقدامات و تدابیر را در سطح بین‌المللی در حمایت از افراد انسانی در نبردها و منازعات مسلحانه به عنوان ضمانت اجراها و مویدات مطرح کرده‌اند که برای رعایت حال اشخاص در درگیری‌های مسلحانه مفید و موثراند.

تحقیقات جدید بیان‌گر این است که هنوز هم نگرانی‌های جدی در مورد نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی و جنایت علیه اشخاص در نبردهای آخر درگوشه و کنار جهان مشاهده می‌شود و چالش‌های جدید مانند تروریسم بین‌المللی و شبکه‌های خطر ناک با اسم و رسم‌های متعدد و جنگ‌های نامتقارن و بالخصوص جنگ‌های داخلی وارد شدن ابزارهای جنگی غیر قابل کنترل و ناشناخته شده فرا راهی دولت‌ها، جامعه بین‌المللی و نهادهای معتبر جهانی وجود دارد. دولت‌ها و نهادهای معتبر بین‌المللی در صدد راهکارهای جدید و جدی در جلوگیری از این جنایات و رعایت حال اشخاص در مخاصمات مسلحانه می‌باشند. بررسی‌های آخر نشان می‌دهد که جامعه بین‌المللی در صدد افزایش نقش شورای امنیت ملل متحد در راستای جلوگیری از نقض گسترده حقوق بشردوستانه توسط دولت‌ها و طرف‌های درگیر و مجازات آن‌ها در صورت نقض حقوق بشردوستانه به صورت فاحش و گسترده آن و تعهد دولت‌ها بر رعایت حقوق بشردوستانه و ایجاد توانای‌های بالقوه و موثر برای جلوگیری از جنایت جنگی و انتشار و آموزش حقوق بشردوستانه در مراکز علمی و تحقیقاتی و مراکز نظامی و ملکی کشورها و نقش موثرتری کمیته بین‌المللی در نظارت از رعایت، اجرا و تطبیق حقوق بشردوستانه توسط دولت‌ها و طرف‌های مخاصمات مسلحانه می‌باشد.

افغانستان به عنوان عضو جامعه بین‌المللی از این امر مستثنی نبوده تعهداتی را در عرصه‌ای حمایت از افراد انسانی در مخاصمات مسلحانه داشته برخی از مواد قانون جزا (کود جزا) را با در نظر داشت تعهدات بین‌المللی به مویدات و مجازات‌های جنایات جنگی مربوط ساخته و نسبت به جنایت علیه اشخاص بی تفاوت نمانده عاملان آن را مورد باز پرس و پی‌گرد عدالت قرار خواهند داد.

پیشنهادات

از نتیجه بحث معلوم گردید که هنوز هم چالش‌های زیادی برای رسیدن به جامعه عادلانه و به محاکمه کشاندن همه جنایت کاران جنگی و پی‌گیری همه قضایای جنایت جنگی بالای همه دولت‌ها و قدرت‌ها کار دشوار و در عالم از آرمان‌ها باقی خواهد ماند و راه درازی در پیش است.

اما با آن هم حقوق بشردوستانه پیشرفت‌های خود را طی زمان‌های مختلف داشته و این همه دست آوردها کار یک شبه نمی‌باشد. همان قسم ابتدای جنگ‌های میان جامعه انسانی با وحشت همراه بود و بالاخره با تلاش‌های دولت مردان دانشمندان و انسان دوستان جنبه‌های انسانی جنگ‌ها تقویت گردید امروز ما شاهد رعایت بی شماری از قواعد جنگ در میدان‌های منازعه هستیم. اما تا رسیدن به یک جامعه عادلانه در سطح بین‌المللی باید راه دیگری را هم پیمود که این مسیر اقدامات جدید را می‌طلبد که قرار ذیل است.

- تعهد دولت‌های مبنی بر رعایت حقوق بشردوستانه در هر نوع شرایط بدون تبعیض؛
- ایجاد نهادهای بالقوه و اجرایی موثر مانند شورای امنیت یا دخالت مستقیم شورای امنیت در این عرصه.
- نقش قوی‌تر و موثرتر کمیته بین‌المللی صلیب سرخ
- تدریس حقوق بشردوستانه در پوهنتون‌های نظامی و ملکی دولتی و خصوصی.
- پرداخت غرامت جنگی.
- داخل کردن تعهد بر رعایت حقوق بشردوستانه در حقوق داخلی کشورها و تصویب پارلمان‌ها
- تعیین مجازات‌ها سخت‌تر
- تطبیق جزای را که دین مقدس اسلام برای قاتلین انسانها در نظر گرفته است.

منابع:**کتاب**

- اسماعیل نسب، حسین، 1393. مجموعه مهم‌ترین اسنادکاربردی حقوق بین‌الملل، تهران: جاودانه.
 - آشنایی با حقوق بشردوستانه بین‌المللی، 1381. تالیف، کمیته ملی حقوق بشردوستانه، تهران:.
 - دیتر، فلک، 1387. حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه، ترجمه سیدقاسم زمانی و نادرساعد، تهران: کمیته ملی حقوق بشردوستانه.
 - ضیایی بیگ دلی، محمد رضا، 1392. حقوق بین‌المللی بشردوستانه، تهران: کتابخانه گنج دانش.ب
 - قوام آبادی، محمد حسین رضانی، 1389. نقش کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در تدوین و اجرای حقوق مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی، تهران:.....
 - گروه نویسندگان، 1386. مجموعه مقالات همایشی اسلامی و حقوق بین‌الملل بشردوستانه اسلامی.
 - ممتاز، جمشید و رنجبریان، امیرحسین، 1393. حقوق بین‌الملل بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه داخلی، تهران: کمیته ملی حقوق بشردوستانه، چاپ چهارم، نشر میزان.
 - شفیعی بافتی، نگین و هنجی، سید علی، 1392. ابعاد حقوقی بین‌المللی مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی، تهران: کمیته ملی حقوق بشردوستانه، نشر میزان،.
 - نواده توپچی، حسین، 1392. حقوق جنگ و مخاصمات مسلحانه، تهران: انتشارات خرسندی.
 - هدمند، شیرجان، 1392. حقوق منازعات مسلحانه، کابل:
- اسناد بین‌الملل**
- کنوانسیون‌های 1949 ژنو، 2013 کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، کابل، وزیر اکبرخان.
- قوانین**
- کودجزای افغانستان، 1396. وزارت عدلیه.